

Prof. Dr. Yusuf Ziya YÖRÜKÂN

MÜSLÜMANLIKTAN EVVEL
TÜRK DİNLERİ

ŞAMANİZM

ŞAMANİZM'İN DİĞER DİNLER
VE ALEVİLİK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Notlarla ve Eklerle Yayına Hazırlayan:
Turhan Yörükân

YAYIN NU: 658
KÜLTÜR SERİSİ: 313

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 49269

ISBN: 978-975-437-592-3

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

1. BASIM: 2005, Yol yayınları

10. BASIM

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®

İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Kapak Tasarımı: Zafer Yılmaz

Dizgi-Tertip: İskender Türe

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: İmak Ofset Basım Yayın San. ve Tic. Ltd. Şti.

Akçaburgaz Mah. 137. Sok.No: 12 Esenyurt /
İstanbul / TÜRKİYE

Sertifika Numarası: 45523 Tel: (0212) 444 62 18

İstanbul - 2022

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir.
Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği
akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya
tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya
edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

İÇİNDEKİLER

Sunuş	7
Mevzu	11
Türklerde İlk Din	13
İptidaî Şamanlık	19
İptidaî Şamanlığın Alevîlerde Bakayası	27
Halk Âdetlerinde İptidaî Şamanlığın İzleri	37
Eski Şamanlıktan Kalma Sihri Merasim	40
Sonraki Devirde Şamanlık	47
Şamanlıkta Tekâmül Merhaleleri	47
Türk Şamanlığının Bazı Hususiyetleri	52
Sonraki Devir Şamanlığında Akîdeler	55
Yer, Gök Tanrıları	55
Yer-sular	58
Hilkat ve Âhiret Akîdesi	59
Sonraki Devir Şamanlığında Âyin ve İbadet	65
Aile Ocağında İbadet	66
Müşterek İbadet, Âyin	68
Âyinin Diğer Şekilleri	70
Sihri Merasim	75
Sihri Merasimin Diğer Safhaları	82
Alevîlerde ve Sünnî Türklerde Sonraki Devir Şamanlığının Bakayası ...	85
Ulûhiyyet Mefhumunda Şamanlığın İzleri	85
Diğer Akîdelerde İzler	87
Âyin ve Merasimde Şamanlığın Tesirleri	89
Şamanlığın Sünnî Türklerde Devamı	98
Şamanlıkta Tekâmülün Neticesi	101

Şamanlığa Ait Malûmata Bir Nazar.....	115
Şamanizm ve Toyonizm	121
Kam ve Kâhin	123
İslâm Kaynaklarında Şamanlık	127
“Sümeniyye” veya “Şemeniyye”	128
Şamanlığın Dinler Arasındaki Mevkii	138
Şamanlığın İntişarı ve Tesiri.....	149
Şamanlıkta Diğer İntişar Devirleri.....	151
İttisal Noktaları Bakımından Bir Tasnif	160
İndeks.....	167

SUNUŞ

Elinizde bulunan metin, Prof. Dr. Yusuf Ziya Yörükân'ın bugüne kadar yayımlanmamış olan *Türk Dinleri ve Mezhepleri Tarihi* adlı iki ciltlik eserinin birinci cildini meydana getiren *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri* adlı kitabın baş tarafını oluşturmaktadır.

Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri adlı kitap, Atatürk'ün isteği üzerine kaleme alınmış ve 1.1.1932 tarihinde tamamlanarak kendisine Dolmabahçe Sarayı'nda bizzat yazarı tarafından takdim edilmiştir. Söz konusu kitap, ikinci cildi oluşturan *Müslümanlıktan Sonra Türk Mezhepleri* adlı kitapla ve gene Atatürk'ün isteği üzerine eski yazı el yazması nüshaları ile birlikte takdim edilmiştir. Ne yazık ki, her iki kitabın el yazması nüshaları, 1950 yılında bizzat Yusuf Ziya Bey tarafından, daha sonra da benim tarafımdan Atatürk'ün Çankaya Kitaplığı'nda aranmış ve bulunamamıştır. Yayımladığımız metin, Çankaya Atatürk Kitaplığı'nda kayıtlı olduğu hâlde kayıp olan, fakat elimizde bulunan, o zaman için bile, Osmanlıca eski yazı metinlerin doğru okunamamış olması sebebiyle, hatalı bir şekilde daktilo edilmiş Lâtin harfli bir nüshadan yararlanılarak hazırlanmıştır. Metin hazırlanırken, Sayın Prof. Dr. Mustafa Fayda'nın ve Sayın Prof. Dr. Hasan Onat'ın yardımlarıyla, Arapça kaynaklara inilmek suretiyle, bazı kelimelerin ve şahıs adlarının doğru yazılışları bulunarak, eski yazı okuma hataları düzeltilmiş; bu açıdan ek bir gayret sarf etmemiz gerekmiştir. Eser, (*) işareti konulmak suretiyle tarafımızdan notlandırılmış ve metin, üslûp ve anlam özelliği bozulmayacak şekilde, genellikle metin içerisinde ve Yusuf Ziya Bey tarafından konmuş olan numaralı notlarda köşeli parantezler içinde yaptığımız açıklamalarla kısmî bir bilgilendirmeye ve sadeleştirmeye tâbi tutulmuştur.

Yusuf Ziya Bey'in hayat hikâyesini ve yaptığı çalışmaları, çeşitli yayınlarımızın başlarına koyduğumuz yazılarla, özellikle de *Anadolu'da Alevîler ve Tahtacılar* (Ankara: T. C. Kültür Bakanlığı Başvuru Kitapları, 1998, 2002) adlı kitabımızın başına koyduğumuz uzun "Giriş" yazısıyla bilinir hâle getirdiğimiz için, burada bu konuya tekrar temas edilmemiştir.

*

* *

Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri adlı kitabın yayıma hazırladığımız kısımları, kitabın baş tarafında ağırlıklı olarak ele alınan bir Türk Dini olarak Şamanizm ile onun geçirdiği safhaları, diğer dinler üzerinde, özellikle de Alevî ve Sünnî Türk inançları üzerinde yapmış olduğu etkileri ele alan kısımlardır. Bu bakımdan, yayımladığımız metnin, tarafımızdan yayıma hazırlanmış ve notlandırılmış olan *Anadolu'da Alevîler ve Tahtacılar* adlı kitapla bir bütün oluşturmada; Hilmi Ziya Ülken'in, John Kingsley Birge'nin ve Bedri Noyan'ın, söz konusu kitabımızın 11. ve 12. sayfalarında işaret ettikleri hususa delil olmak üzere, Yusuf Ziya Bey'in Şamanizm-Alevîlik, Alevîlik-Bektaşîlik ve Şamanizm-Sünnîlik konusunda **bir öncü olarak** sarf ettiği gayretleri belgelemede de büyük bir yararı olacaktır.

Türk dinlerini ve mezheplerini sosyoloji ve kültür antropolojisi açısından incelemiş bulunan Prof. Yörükân, Şamanizm'in özellikle Alevîlik üzerindeki etkisinin son derece büyük olması sebebiyle, bu mezhep üzerinde yapılacak çalışmaların, Şamanizm'in kaybolmuş veya bilinmeyen bazı kısımlarıyla geçirdiği değişiklikleri aydınlatmada yardımcı olacağı görüşündedir. Nitekim kendisi, hazırladığımız ana metinde de görüleceği üzere, "Şamanlığın istihalelerini ve onun alıp yürüdüğü istikametini hedeflerini izah için, içine girmek ve oradan tarihin sesini dinlemek gerekir; görülecektir ki, orada bir Türk mezhebi olarak umumiyetle Alevîlik namını verdiğimiz teşekkül bulacağız", demektedir. Yusuf Ziya Bey, sadece Alevîlikte değil, halk Sünnîliği ve özellikle Hint, İran, Suriye ve Mezopotamya'da yaşayan halkların dinleri içerisinde de Şamanlığın etkilerini ve tersine bir ele alışla, Şamanlığın bilinmeyen bazı yönlerini, bu inanç sistemleri içerisinde bulup ortaya çıkarmaya da çalışmaktadır.

Âdem Peygamber geleneğine sıkı sıkıya bağlı kalmaya çalışan tek tanrılı dinlerde olduğu gibi, antropolojik ve sosyolojik literatürde de, özellikle 19. Asrın sonlarına doğru, çoğunlukla değinildiği şekilde, toplumlar bir sosyal evrim süreci yaşayarak, bir ve aynı olan birtakım dinî inanç safhalarından geçmiş olarak kabul edilmişlerdir. Türklerin de, daha sonraki karmaşık dinî inançlara sâlik olmadan önce Totemizm, Animizm, Naturizm gibi dinle-

ri ard arda takip ederek birtakım safhalardan geçtikleri iddia edilmiştir. Belirtmek gerekir ki, Yusuf Ziya Bey'in itirazı, ayrı ayrı menşeler aramaya karşı yapılmış bir itiraz değildir; bütün dinleri bir kaynaktan veya bir din-den çıkmış ve standart bir gelişme süreci takip etmiş gibi göstermeye çalışan düşünce tarzına karşı yapılmış olan bir itirazdır. Onun için bir Türk dini olan Şamanlık, kendi şartları içerisinde, basit birtakım unsurlara dayanmış ve bazı merhaleler kat ederek teşekkül etmiştir. Yusuf Ziya Bey, birtakım değişikliklere uğrayarak, başka dinleri etkilemiş, sistem olarak değilse bile, bazı unsurlarıyla bugüne kadar yaşamaya devam etmiş olan Şamanizm'i, eski antropolojik ve sosyolojik görüşte olduğu gibi, bütün dinlerin başlangıç noktası olarak görmenin yanlış olacağı kanaatindedir.

Görüleceği üzere, Yusuf Ziya Bey, gerek bu yazılarında, gerekse *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar* adıyla derlediğimiz kitabında, "Orta Asya Türk Boyları ve Bunların Anadolu'daki Uzantıları" bölümünde, özellikle Vladimiroviç Barthold'a yanlış çeviri ve yorumlamalarından dolayı; Durkheim'a ve Ziya Gökalp'e ise yaptığı dayanaksız genelleştirmeleri sebebiyle bazen ağıra kaçan eleştirilerde bulunmuştur. Josef de Deguignes ile özellikle ikinci kitabı oluşturmakta olan *Müslümanlıktan Sonra Türk Mezhepleri* adlı kitabında, Fuat Köprülü'ye de bazı eleştiriler yöneltmektedir.

Bu kısa açıklamalardan sonra, yaptığımız yorucu işin üstesinden gelmeye çalışırken kıymetli yardımlarını esirgemeyen Sayın Dr. Tülün Yörükân'a burada teşekkür eder, Prof. Dr. Yusuf Ziya Yörükân'ın *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri* adlı kitabının baş tarafından aldığımız metinlerde ve eklediğimiz notlarda yanlış anlaşılmalara yol açabilecek hataların tarafıma ait olduğunu peşinen belirtir, okuyucudan şimdiden özür dilemeyi bir borç bilirim.

Turhan Yörükân

MEVZU

Türklerin ilk dini, kadîm Şark ilmî kaynaklarının “Şemeniyye” ve Avrupa müsteşriklerinin “Şamanizm” adını verdikleri “Türk dinidir”.

En iptidaî devirlerde Türkler bu dinin iptidaî şeklini ve hayatta hamleler vukua geldikçe müttekâmil şeklini yaşamışlar ve sonra tarihin med ve cezri içinde bir taraftan kendi dinlerini dünyanın pek çok yerine götürürken, diğer taraftan buldukları yerlerin şartları gereği muhtelif sâiklerin etkisiyle zamanlarının mütenevvî [değişik çeşitte] dinlerine -Budîlik, Zerdüştilik, Hristiyanlık, Deysânîlik, Manilik, Müzdekîlik, Musevîlik ve Müslümanlık gibi dinlere- girmişlerdir.

Acaba Türkler Şamanlıktan evvel diğer dinî safhalardan geçmişler midir?

Bu sual muvacehesinde, insanların, insanlık evsafını haiz oldukları günden, tarihen malûm olan zamanlara kadar geçirdikleri uzak devirler için tahminlerde bulunacak değiliz. Yapılacak tahlilden müspet bir netice almak için, mümkün olduğu kadar müspet vak’alara istinat edeceğiz. Bu sebeple kıyaslar ve tahliller yapmak suretiyle, Türklerde ilk din olarak mevcudiyeti farz edilen Totemizm, Animizm, Natürizm gibi bahisleri burada müstakil olarak vaz etmeğe lüzum görmüyoruz.

Türklerde tarihen malûm olan devirlerde müspet vak’a olarak müşahede edilen ve bu vak’alar içindeki izlerinden en iptidaî devirlerde yaşandığı anlaşılan din, Şamanlık’tır.

Ve bu, Türklerin bugünkü maneviyatını teşkil etmekte olan âdet ve ananelerini izah edecek bir mahiyeti haiz gibi de görünmektedir.

Bunun için Türk'e has akîde ve âdetlerin ve mudil [karmaşık] din şekillerinin tahliline ve bunların en basit unsurlarının araştırılmasına Şamanlık'tan başlamanın ve sonra Türklerin muhtelif tarihlerde sâlik oldukları diğer dinleri sırası ile mütalâa etmenin uygun bir yol olduğu düşüncesindeyiz. Eserin bu kısmında takip edilecek hareket hattı ve mavzuubahis edilecek maddeler bunlardır.

TÜRKLERDE İLK DİN

Din hususunda muhtelif görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Dindarlarla filozofların, ruhiyatçılarla içtimaiyatçıların tefekkür tarzları ve hareket mebdeleri birbirinden ayrıdır. Fakat bu tarzların hangisi takip edilirse edilsin, insanların, vak'a olarak şu noktada birleştikleri görülür: Her nerede cemiyet varsa, hattâ en iptidaî ve en küçük bir hâlde dahi olsa, orada birtakım emirlerin, men edilecek şeyler ile mukaddeslerin bulunduğu görülmüştür. Denilebilir ki, mücerret "cemiyet" tasavvuru, birtakım manevî hadlerin ve rabitaların mevcudiyetini tazammun eder [içerir]. İşte en geniş mânâda din dediğimiz müessesenin ilk safhası budur. Lâkin bu vak'ada birleşen mütefekkirler, sistemlerinin icabı olarak, menşe meslesinin izahında birbirlerinden ayrılırlar.

Cemiyeti fertler vücuda getirir diyen ruhiyatçılar, dini, ferdin ruhunda korku veya muhabbet veyahut rüya hâdiselerinin sevki ile doğmuş bir hâdisе olarak telâkki ederler. Şu hâlde en iptidaî din, *Animizm** ile başlar. Burada ferdin varlığı, dinin mevcudiyetinden ve cemiyet hâline evvel farz edilmiştir.

* Yusuf Ziya Bey'in bazen *Ruhçuluk* diye Türkçeleştirdiği bu kavram, ilk defa İngiliz antropoloğu E. B. Tylor tarafından, dinin menşesini izah amacıyla kullanılmıştır. Ferdî ruhların ölümsüzlüğüne dayanan, ata ruhlarına tâzim etmeyi esas kabul eden bu görüş, puta tapıcılık ve ilk çağlarda çok yaygın bir şekilde varlığını sürdürmüş bulunan politeizm (çok tanrıcılık) için de bir temel oluşturmaktadır.

Bilâkis, “Fert cemiyetin mahsulüdür” diyen içtimaiyatçılar, dini, fertte bir nevî cebir icra ederek kendisini yaşatan haricî bir varlık olmak üzere vaz ederler. Bu hâlde ilk din, iptidaî klân hayatını ifade eden *Totemizm*’dir.* Burada din, cemiyet hâlinin bir ifadesidir ve fert kendisini cemiyet içinde bulmuştur.

Filozoflar ve kelâm mütehasısları, dini, âlemdeki nizam ve intizam ihtiyacından veya ilâhî mevzuattan; tabiîyatçılar, tabiî hâdiselerin dehşet ve temaşasından doğmuş olarak görürler. Burada fert ve cemiyet evvelden mevcuttur ve din hâdis [sonradan yaratılmış bir şey]dir.

Menşe meselesinin bu izah tarzları içinde, birinin başlangıç ve diğerlerinin devir devir birer tekâmül sonucu olarak orataya çıktığı fikri ve bu sıranın her zaman ve her yerde böyle olduğu kanaati mündemic [içerilmiş] bulunmaktadır.

Bu fikre göre evvelâ *Totemizm* veya diğer bir sistem vaz ediliyor, sonra birtakım tekâmül merhaleleri tasavvur edilerek, önce *Animizm*, sonra yeni bir devir olarak *Natürizm*,** daha sonra da *Semavî Natürizm* ve *Şamanizm* diye bir devirler silsilesi tertip ediliyor. Ne var ki, böyle bir sıralamanın bütün milletlerin hayatına intibak ettiğini iddia etmek, müdafaası müşkül bir iştir. Tarihte bütün hayatın akışı şöyle olmalıdır diye mantığımızı uygun olarak düşündüğümüz şeyler, her zaman şe’niyyet sahasına [gerçeğe] uymaz. Hayat mudil bir varlıktır. Onu düz bir hat gibi ve yalnız bir cepheden mütalâa etmek, hakikati olduğu gibi kavramak için kâfi değildir. Totemciliğin tamamen iptidaî insanın mahsulü olduğuna inanmak da, müşahedeyi aşan bir şeydir.

Bugün Avustralya’da ve Amerika’da gördüğümüz iptidaîler, insanlık evsafını haiz oldukları andan itibaren aynı hâlde mi kaldılar? Bunlarla en

* Ağırlıklı olarak É. Durkheim’in sosyolojizmi ile yaygınlaştırılmış olan bu görüş, daha sonra Prof. Yörükân tarafından açıklaması yapılacak olan *totem* anlayışına, başka bir deyişle, bazı nesnelere aracılığı ile mistik bir akrabalık bağı kurarak toplumu bütünleştiren birtakım *toplumsal fetiş*lerin bulunduğu inancına dayanmaktadır.

** *Natürizm* veya *natüralizm*, teolojik mânâda, bütün dinî gerçeklere vahiy yoluyla değil de, tabiî süreçlerin incelenmesi yoluyla ulaşıldığını kabul eden ve dinin, insanların tabiatla olan ilişkisinden doğduğunu ve bazı tabiat kuvvetlerine kudsiyet atfettiklerini ileri süren bir doktrindir.

uzak cedleri arasında zihnî, hissî ve ahlâkî herhangi bir değişiklik vuku bulmamış mıdır? Şunu söyleyelim ki, bugünlere bakarak, kendimizi hakikî iptidaîler içinde buluyor olarak farz etmeye hakkımız yoktur. Sonra, bizzat Totemcilik acaba bir din midir? Toteme ibadet, acaba totemde “mana” kuvveti* bulunduğu için midir? Eğer böyle ise, mana kuvvetinin, totemde ve insanda bulunan sarî ve fevkalâde özellikte bir kuvvet olduğunu tasavvur etmek oldukça mütekâmil bir tefekkür tarzı olmak gerekir. Böyle bir şey iptidaîlerin müşahhas tasavvur tarzlarına tamamen yabancıdır. Nitekim, J. G. Frazer, evvelce yürümüş olduğu bu yoldan dönmüş ve “Herkesten ziyade bu hatayı meydana koymakla alâkadarım, çünkü evvelce ben de bu hatayı irtikâp ettim ve Profesör Durkheim’ı peşimden doğru yolun haricine sürüklemiş olmakla mücrimim”,¹ demiştir.

Filhakika etnografların ve içtimaiyatçıların incelemeleri neticesinde anlaşılmıştır ki, Totemcilik müessesesi, beyaz ve sarı ırklarda değil, koyu renkli ve en az medenî olan ırklar nezdinde câridir. Amerika ve Avustralya’da, Afrika’nın cenubunda ve şüpheli olarak Assam’da, Hindistan’ın cenubunda görülen Totemcilik hayatından ve dininden, dünyanın diğer yerlerinde yaşamakta olan milletlerin ve bilhassa tarihte en parlak rolleri üstlenmiş ve beşeriyeti harekete geçirmiş olan Türklerin de geçmiş olduklarına hükmetmek salâhiyetini bize verebilecek kanaat verici emarelere sahip değiliz.

Gerçi Türk ülkelerinde ekserisi hayvanlara ait ustûrelerden ve efsanelerden ibaret olan birtakım benzer vak’alar, keza Şamanî ailelerin evlerinde bulunan bazı hayvan tus (tös veya töz)ları² ve bilhassa Şamanların sahip olduğu birtakım şahsî tuslar ve nihayet sürüleri tefrik etmek için kullanılan damgalar bulunmakla beraber, bu insanların arasında Totemciliğin bulunduğunu farz ederek hayvan, nebat veya eşya ile o toteme sahip olanların akraba addedildiklerini ve binaenaleyh hariçten izdivaç mecburiyetinin mevcut olduğunu farz etmek, inandırıcı görülmemekte-

* Yusuf Ziya Bey, “İptidaî Şamanlık” konusunu incelerken, bu kavramın mânâsını belirlediği için, bizim ayrıca bir açıklamada bulunmamıza gerek kalmamaktadır.

¹ *Dârü’l-Fünun İlähiyat Fakültesi Mecmuası*, (1926, Sayı 3, s. 82).

² *Tus* kelimesi, bugün Altay’da kullanılmaktadır. Bunun yerine, *Türk Şeceresi*’nde “korçak” kelimesi kullanılmıştır. Reşideddin, buna “ongun” diyor.

dir. Çünkü bu benzer vak'alar tamamen ayrı şeylerden kaynaklanmış olabilirler. Kâfi malzemeye sahip olmadan, evvelî bir surette hareket etmemiz için de herhangi bir mecburiyet yoktur.

Ziya Gökalp, Yakutlardaki “sop”larda* karâbetin [soyca yakınlığın] klân karâbeti olduğuna ve aralarında egzogami kaidesinin carî bulunduğuna ve *Camiü't-Tevarih* sahibi Reşideddin'in ongun(ongon)ların mübarek ve taarruzdan masun bulunması hakkındaki ifadesine istinaden, bunların totem olduğuna hükmediyor. Halbuki sopların klân, ongunların totem olması için totemin klân efradı ile aynı addedildiğini göstermek lâzımdı, çünkü klân'ın en bâriz vasfı totem ittihadıdır, totem'in bâriz vasfı ise klân ile aynîyetidir.³

Bununla beraber Ziya Gökalp, Türklerin vicdanında Totemizm, Animizm, Manizm ve Natürizm manzume-i dinîyelerinin gayr-i mütecanis bir halita teşkil ettiği itirafında bulunuyor.⁴ Şu hâlde bunları, bir kül hâlinde bünyesinde toplamış olan “İptidaî Şamanlık” adı altında ele almak, vak'aları olduğu gibi müşahedeye daha müsait ve ilmî usûle daha uygundur.

Türklerin ilk dinleri mevzu bahis olduğu zaman, bu dinleri birbiri ardına sıralamak itiyadı, Totemizm'i her milletin hayatına ve bilhassa

* Bir atadan geldiklerine inanan kimselerin oluşturduğu topluluğa verilen ad.

³ *Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, (Cilt I, 1332 [1917], Sayı 5, s. 457 ve 458). Ziya Bey burada, Ongunların totem olduğunu kabul ettiği hâlde, “Damgaların eski totem bakıyyeleri olup olmadığı anlaşılıyor”, diyor. Ongunlar totem olarak kabul edildiği takdirde, damgaları anlamak için herhangi bir mesele kalmaz. Zira iptidaîlere göre resmin aslına benzemesi şart değildir; aslı olduğuna inanılması ve öyle farz edilmesi kâfidir. Nitekim, vücutlara vurulan döğünler aslına hiç benzemez. Bazen iptidaî insan yere birkaç çizgi çizer ve onun totem olduğuna kanidir. Bilhassa Şamanlarda ataların ve hayvanların tuşları bu nevidendir. Keza Şamanlığın bizdeki kalıntılarında olan kurşun dökmek gibi birtakım âdetlerde, kurşun su içine dökülünce husule gelen birtakım hatlar birer insan, sivri uçlar nazar, düz parçalar yürek olmak üzere tefsir edilir. Bunların aslı ile benzerliği akla bile gelmez. [Yusuf Ziya Bey, *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar* adıyla derlediğimiz, eklemeler yaptığımız ve yayıma hazırladığımız kitabında (Ankara: T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları 1998, 2002), “döğün” kelimesinin mânâsına ve Anadolu'da araştırma yaptığı 1926-1927 yıllarında Bayat ve Harmandalı Türkmen kadınlarının hâlâ vücutlarına *döğün* yaptıklarına işaret ediyor, s. 141, 441.]

⁴ *Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, (1332 [1917], Sayı 5, s. 457)

Türklere teşmil etmek kadar yanlış bir şeydir. İptidaî bir dinde ruhî bir hâlet ile bir tabiat parçasının aynı zamanda takdis edilmesine hiçbir mâni yoktur. Çünkü iptidaî insan, her hâlde içtimaî bir insandır. Onun şuru ve duyguları taş parçaları değildir ki birbiri üzerine dizilmiş olsun. Bundan dolayı eğer biz Şamanlıkta bir totem benzerliği görüyorsak, bundan Şamanlığa Totemciliğin takaddüm ettiği sonucuna varamayız. Keza eğer Totemcilik'te sihrî bir âyinin bulunduğu şahit oluyorsak, Totemciliğe Şamanlığın takaddüm ettiği sonucunu da çıkaramayız. Çünkü totemin benzerleri *Putperestlik*'te ve *Fetişizm*'de*; sihrî merasim ise *Ruhçuluk*'ta ve *Ateşperestlik*'te de tamamen mevcut bulunmaktadır.

Hakikat şudur ki, en iptidaî bir din olarak görülen Totemizm'de ruh tasavvuru mevcuttur. Durkheim dahi Totemizm'de ruh fikrinin bulunduğunu itirafa mecbur kalmıştır. Şu kadar ki, bu fikrin totem aslından zuhur ettiğine kanidir. Keza totem dininde “mana”ya inanmak, sihrî zararî kılar; çünkü umumiyetle Totemizm'de totemin tasviri, totem kuvvetini haizdir. Bu ise sihrî bir telâkkidir. Bu devirde dinî merasim nasıl bir gaye takip ederse etsin, sihrî eşkal altında cereyan eder. Bu sebeple Durkheim'ın sihrî âyinlerle dinî âyinler arasında fark görmek için sarf ettiği mesai ve ona tâbi olarak Ziya Gökalp'in Totemizm ile Şamanlık arasında merhaleler görmeye kalkması, ileride görüleceği üzere, tamamen neticesiz kalacak bir çabadır. Aynı şekilde totem ve ungun fikri de, muhtelif eşkal altında Fetişizm'de, Şamanlık'ta ve Putperestlik'te görülmektedir. Nitekim, bazı ağaçlar ve su kaynakları ve bazı hayvanlar muhtelif din sâlikleri tarafından takdis edilmektedir.

Şu hâlde, en iptidaî bir dinin unsurları olarak görülen şeyler, iptidaî olduğu iddia edilen diğer bir dinde de görülüyor demektir. Netice olarak,

* Fetişizm ile Totemizm ve Ruhçuluk arasında bazı ince farklar bulunmaktadır. *Fetişizm*, özellikle, cansız bir nesnenin, mana denilen esrarlı bir güce sahip olduğu inancına dayanır. *Totemizm* ile Fetişizm arasındaki en önemli fark, Totem denilen nesnenin içinde barındırdığı gizli gücün veya temsil ettiği şeyin, Fetişizm'de olduğu gibi, bir tek kişiye ait olmayıp bir klâna veya kabîleye ait olmasından; gizli gücün veya temsil ettiği şeyin bireye değil, söz konusu topluma ait olarak görülmesinden kaynaklanır. *Ruhçuluk* ile her ikisi arasındaki fark ise, Ruhçulukta, ruhların belli kişiler olarak kabul edilmesinden ileri gelmektedir. Kişilerle yakından ilişkili olmakla birlikte bu ruhlar, fizikî varlıklardan ayrı ve esrarlı görüntülere sahip bulunan ve görülebilen varlıklar olarak kabul edilirler.

tamamen anlaşılıyor ki, ruh fikri, sihir itikadı, timsal ittihazı, iptidaî dinlerde birbirine karışmış bir hâlde mevcuttur. Birini başa koyarak diğerlerini arkaya dizmek ve bu fikri bütün milletlere tatbik etmek veya onlar için de geçerli saymak, ilim yolu değildir. Denebilir ki, dinleri bir menşee raptetmek fikri, iskolâstik terbiye ve zihniyetin şekil değiştirmiş bir devamıdır. Bize göre her milletin iptidaî din olarak kendine mahsus bir başlangıç tarzı vardır. Bu bazı milletlerde Totemizm, bazılarında Animizm veya Natürizm, bazılarında Fetişizm, Türklerde ise Şamanizm'dir.

Şüphe yok ki, Şamanizm, devirlerin takibi ile istihaleler ve tekâmüller geçirmiştir. Fakat en basit dinî unsurları içinde barındırmaktadır. Ve ilk din için gerekli fârîk vasıfları tamamen haiz bulunmaktadır.

*
* *

Dinlerin tetkikinde en iptidaî şekillerden başlamak, yalnız mürekkep ve mudil dinî vak'aların unsurlarını ve teşekkül tarzını anlamak nokta-i nazarından değil, aynı zamanda insanların hiçbir haricî tazyik altında bulunmadan sevk-i tabîileriyle benimsedikleri ve ortaya koydukları ilk dinî manzarayı göstermesi itibarıyla da mühimdir.

İlk devirlerde insanların yaradılışları ve vicdanları kendilerini neye sevk etmiştir? Bu insanlar, cemiyetleri ve ihtiyaçları içinde hür bir şekilde hareket ettikleri ve hiçbir tazyik ve tesir altında bulunmadıkları zamanlar, kendilerini, cemiyetin ve yaradılışlarının zarureti ile ne gibi kayıtlar altına sokmuşlardır? Dinin en samimî ve fitrî manzarası bu olmak lâzımdır. Sonra dinin bu tabîî cereyanında tekâmül merhaleleri nasıl kat edilmiştir? Şüphe yoktur ki, bir fratri* [phratry], klân ve aşiret hâline veya bir oymak, uruğ ve boy hâline ve boylar millet hâline istihale ederken, bu siyasî tahavvüllere dinî tekâmüller de arkadaşlık etmiştir. Çünkü cemiyet mefhumu, din fikrinden ayrı bir şey değildir. Ve bu iki şey, bir hakikatın maddî ve manevî cephelerini oluşturmaktadır. Hars ve medeni-

* *Fratri*, erkek veya kadını esas alan akraba gruplarına verilen bir isimdir. Kavram, bazen içeriği genişletilmiş olarak, iki klânın birleşmesinden meydana gelmiş bir gruba işaret etmek üzere de kullanılmıştır. Burada, klânın nüvesini teşkil eden ana veya baba soylu küçük akraba grupları kastedilmektedir.

yet kelimeleri ile ifade edilmek istenen şey de budur. Bir tarihçi ve içti-maiyatçı nazarında nasıl ruh bedenden ayrı bir şey olmadığı hâlde, bede-nî inkişafa tâbi bir silsile-i hâdisat ise, din de cemiyetten ayrı olmadığı hâlde onun inkişafına paralel giden bir varlıktır. Birinin ihmali, diğeri-nde sarsıntılar vücuda getirir. Bedeni sıhhatte olamayanın, ruhunda darlık ve ruhî tedaviye muhtaç bir milletin bedeninde de zaaf vardır. Madde ile suret gibi ki, siyasî ve iktisadî hayat cemiyetin maddesi, dinî ve ahlâkî hayat ise onun suretidir. Hakikî tekâmül bunların intibakında ve denkleştirilmesinde bulunmaktadır.

Bidayette demokrat olan cemiyet, zamanın akışı içinde muhtelif saf-halardan geçmiştir. Tabiî veya marazî merhaleler kat edilmiş; sonra o-nun, en yüksek merhale olarak yine demokrasiye yükseldiği görülmüş-tür. Dinin de aynı şeyi takip etmesi, zarurî bir şeydir. Aksi takdirde ruh-larda buhran ve anarşi var demektir.

Siyasî hayatta her hamle, dinî hayatta bir merhaleyi ve dinî hayatta her hamle siyasî hayatta inkılâbı zarurî kılar. Görünmeyen inkılâp bu-dur. Din, demokrasi hayatının icabatına, zamanın şartlarına ve ihtiyaçla-rına fark edilmeksizin uyar. Birçok eski unsur kendiliğinden sahneden çekilir ve hayatiyeti haiz olanlar yeni fikirlerle nurlanır. Mesele bunun ilmen derlenip toparlanmasında ve tarihin zarureti içinde umumî vaziyet-in kavranılmasındadır.

Mevzumuz için bu ihtiyaca tekabül eden şey, onu bütün haricî un-surlardan tecrit ederek, kendi saf vetiresi ve kendiliğinden attığı tekâmül adımları içinde, Türkün kadîm ve iptidaî dininden başlayarak sırasıyla yaşadığı bütün dinî safhaları, tesir ve aksi tesirleri ile mütalâa etmektir. Bunun için iptidaî Şamanlık'tan başlamak zaruretini hissetmekteyiz.

İptidaî Şamanlık

Şamanlığın iptidaî safhası çok kadîm bir devre ait olduğu için, onu ancak bugünkü Şamanlık'ta görülen izlerinden anlayabiliriz. Elimizdeki miyar, hâdiselerin en basit cinsten olması ve bunların daha evvelkilere ve daha basite irca edilememesidir. Lâkin bu hususta herhangi bir müşa-hede ve güvenilir bir tetkik yapılmadığı için, üzerinde çok ciddî ve şumullü tetkikler yapılmış olan Totemciliği mesaimize rehber ve numune

ittihaz etmek mecburiyetindeyiz. Bu suretle hem iptidaî Şamanlık ile Totemcilik arasında mukayeseler yapmak mümkün olacak, hem de mevzuun daha vâsi ve şumullü bir şekilde kavranılması temin edilmiş olacaktır.

Totemcilik nedir?

Totemcilik, klân hayatı yaşayan iptidaî cemiyetlerdeki dinî, hukukî ve siyasî hayat tarzıdır. Bu hayat tarzını, yalnız dinî unsurlar nokta-i nazarından anlamak için klân, totem, mana, tabu gibi bazı mefhumları kısaca gözden geçirmek kifayet edecektir.

Klân, aynı soydan bir insan zümresidir ki, bunlar bir totem ismi ile anılırlar. Aralarındaki akrabalık, ana, baba ve kardeş yakınlığı şeklinde değil, bir totemde birleşmiş olmak suretiyle teessüs etmiştir. Bir klânın fertleri kendilerini totem ile akraba olarak kabul ettikleri gibi, her biri kendini diğer bir ferdin ve benimsediği totemin akrabası olarak da adeder.

Totem, sunî veya tabiî mevcutlardan, daha ziyade, hayvan veya nebat cinsinden olmak üzere, klânın fertleri ile derin münasebeti bulunduğu inanılan ve ekseriya klânın ceddî olarak kabul edilen ve onunla kendilerinin aynı olduğuna inanılan bir şeydir. O suretle ki, bir hayvan nevi totem olduğu takdirde, klân efradı onu kendinden ve kendilerini de ondan addeder. Totem bir mabut gibi olmaktan ziyade, cemiyetin bir timsali gibidir. Ve bundan dolayı da mukaddestir.

Mana, insanda ve hayvanda, taş ve ağaç parçalarında aynı zamanda bulunabilen maddî kuvvetten farklı sırrî ve münteşir bir kuvvettir. Totem ile klân efradı arasındaki münasebeti temin eden ve totemi mukaddest bir timsal mahiyetine çıkaran şeydir. Ve şüphesiz bu fikre varmış olan insanlar, her hâlde iptidaîlikten bir merhale daha ilerlemiş olacaktlardır.

Durkheim ve taraftarlarının izahlarına göre, iptidaî seviyede bulunan insanlar, kendilerinde alelâde zamanlarda göremedikleri coşkunuğu ve heyecanı, cemaat hâlinde müştereken yaptıkları âyinlerde duymuşlardır. Ancak bu heyecanın cemaat hâlinde bulunmaktan ileri geldiğini takdir edemedikleri içindir ki, derunî bir ihtiyaç, onları bu kuvvetin menşesini aramaya sevk etmiştir.

Acaba kendilerinde bulunmayan bu fevkalâdelik nedir ve nereden gelmiştir?

En yakın sebep ve karşılarında daima temas hâlinde oldukları şey totemdir. Zaten ondan gelmişler, onun resmi ile bedenlerini damgalamışlar ve onunla bir vahdet teşkil edecek surette aralarında münasebet teessüs etmiştir. Bu vaziyet karşısında insanlar, kendi mantıkları ile duydukları bu heyecanın eşyadan intişar etmiş bir kuvvetten ibaret olduğuna ve bu kuvvetin daha ziyade totemde tecelli ettiğine inanmışlardır. Bu suretle hem kendilerine tesir yapan yüksek kuvvetin mümessili olmak üzere toteme tapmışlar, hem de alelâde şeylerden farklı mevcudiyetler, tabii hayatın fevkinde mukaddesler bulunduğuna inanmışlardır. İşte inanmak, tapmak ve merasim yapmak, aynı zamanda eşyayı mukaddes, lâmukaddes yahut haram, helâl diye ikiye ayırmak bu suretle doğmuştur.

Tabii hayat, helâllerden ibarettir; bunlar mukaddes değildirler. Yasaklar ve zecirlerle [yaptırımlarla] ihata edilmiş [kuşatılmış] şeyler haramdır, yani mukaddestir, *tabu* addedilir. Ona yaklaşmak, hürmetsizlik etmek insanı çarpar; ancak âyinler ve niyazlardır ki, onlarla teması kolaylaştırır ve mukaddeslerin yardımını temin eder.

Totemizm'in bu esasları bu şekilde tespit edilince, totem cinsinin artması ve üremesi için, totemle olan rabitaları yenilemek ve takviye etmek için senenin muayyen zamanlarında birtakım âyinlerin ve merasimlerin yapılacağını, totem, mana, tabu mefhumları ile alâkadâr âdetlerin ve itikatların birbirini takip edeceğini kolayca anlayabiliriz.

Totem, mukaddestir. "Onun kanı akıtılmaz; binaenaleyh totemi kesmek ve yemek, aynı totemden bir kadının kanını akıtmak ve onunla evlenmek memnudur". İşte hariçten izdivaç mecburiyetinin sırrı budur.

Lâkin muayyen âyinlerde totem cinsinden mukaddes bir şey ile gıdalanmak, totem ittihadını yenilemek, bilhassa ihtiyarlarda mana kuvvetini arttırmak için lüzumludur. Mana kuvveti, ihtiyarlarda gençlerden, erkeklerde kadınlardan daha çoktur. Mana, her şeyde bulunmakla beraber, daha ziyade kanda ve saçlarda temerküz eder. Bu sebeple kan akıtma hâdiseleri merasimle icra edildiği gibi, saçların kesilmesi de merasime tâbidir.

Mana, iyilik ve kötülük yapmak için her suretle etkili olan bir güçtür. Bu sebeple bu güce sahip olmak çok faydalıdır. Aynı suretle o, totem

zümresinde ve onun eczasından olan mevcutta, meselâ bir insanın saç telinde ve tırnak ucunda bile, bir insanın tamamında olduğu kadar mevcuttur. Bunun içindir ki, bir adamın resmine sahip olmak bile o adama tasarruf etmeyi mümkün kılar. Bir insanın birkaç saç teline malik olmak veya onun resmini yapmak, o insanı teshir etmek için yeterlidir. Bundan dolayı sihirlerde kan, saç, diş, tasvir, tırnak gibi şeyler mühim rol ifa eder; hastalar bunlarla tedavi edilir, bir hasta adama kuvvet vermek için bir genç adam onu kanıyla sular.

İptidaîlerde, bazı merasimlerde, kadınların cemiyeti erkeklerinkinden ayrıdır. Çocuklar, muayyen bir yaşa kadar kadınların cemiyetine kabul edilirler. Olgunluk çağına gelmiş bir çocuk, “ölüm” rumuzu ile veya bir uzvunu kesmek şeklinde yapılacak bir merasimle bu hayatından ayrılabilir. Sonra tekrar yeni bir hayata doğar. Bu münasebetle genç, kendisine yeni bir sağdıç bulur ve onunla bir nevi karâbet akteder ve bu andan itibaren de kabîlenin esrarına vakıf olmuş olur. Bu merasim ekseriya büyük bayramlarda, her zümrenin kendi intichiuma* âyini içinde ortaya vaz edilen bir değneğe asılı, “nurtunja” denilen tuslar etrafında yapılır. İşte totemizm budur.

İtiraf etmek lâzımdır ki, burada kısaca iptidaîler hesabına tasvir edilen bu telâkki tarzı hakikatte onların düşünüş tarzına uygun değildir. Sırrî bir kuvvetin manadan veya totemden neşet ettiğine dair olan izah, iptidaîlerin değil, Durkheim mektebinin mahsulüdür. Eğer bu tasvir ettiğimiz şeyler iptidaîlerde müspet olarak mevcut ise, bunlar bir sebep ve netice, tefekkür ve izah hâli geçirmeden, cemiyet hâli ile beraber, sevk-i tabîî hâlinde olduğu gibi, izahsız olarak bulunmuştur.

Halbuki yeni nesil içtimaiyatçılar bu tasvirleri kabul etmiyor. Onlara göre egzogami daha sonraki bir devirde ortaya çıkmıştır. Lewis H. Morgan, insanlar arasında, en iptidaî devirde cinsî münasebetin serbest olduğu iddiasını müteaddit müşahedelere dayanarak ileri sürmüştür. Âyinlerin Totem cinsini arttırmak için yapıldığı iddiasını da ehemmiyet-

* *İntichiuma*, Merkezî Avustralya yerlilerince, totem hayvanlarını yemek suretiyle, yenebilir totem hayvanlarının sayısını artırmak üzere yapılan bir sihrî dinî merasimidir.

ten düşürmüşlerdir. Gerçekten de totemi yılan veya bir taş olan klânın, yılanları ve taşları çoğaltmak için âyin yapması ihtimal haricindedir.

Totemizm'in tenkit edilecek bazı noktaları daha vardır. Bununla beraber, onun hakikaten bir hakikat hissesine sahip olduğu da inkâr edilemez.

Görülüyor ki, Totemciliği temyiz eden seciye, klân, totem ve mana telâkkileri içindedir. Bunların haricinde kalan kurban, kana verilen ehemmiyet, sihir, kadınların ve çocukların vaziyeti ile mukaddes fikri, men edilen nesnelere ve fiiller, âyinler ve bunlarla ilgili olarak gelişmiş olan âdetlerin, *iptidaî Şamanlıkta da mevcut olduğu*, Şamanlığın âsar ve bakayasının ortaya koyduğu şeylerdir. Nitekim, Şamanlığın bu devrinde, klânın yerinde oymak, totemin yerinde tus vardır. Bunlar ve evvelkiler bize kadar varlığını korumuş olan eski Türk destan ve menkıbelerinde ve bugün dış tesirlerden saklı kalmış dağlarda ve uçalarda yaşayan Türk oymaklarında kendilerini duyuracak surette *yaşamaktadırlar*.

Türklerle Müslümanların temasa geçtiği zamanların hatıralarını saklayan ilmî kaynaklarda da bu akîde ve âdetlerin birçoklarına rastlanmaktadır. Birûnî, Kaşgarî, İbn-i Fadlan, Mis'ar ibn-i Mühelhil ve Ebû Zeyd-i Belhî gibi Türk eli gezginleri ve araştırmacıları bunları bize gösteriyorlar. Bunların eserlerinden ve seyahatnamelerinden anladığımıza göre, eskiden Türklerin evlerinde *tus* (ongun veya korçak) denilen küçük put ve heykeller ve ağaçtan yontulmuş şekiller bulunuyordu.

Çiğillerde, Peçeneklerde ve Karluklarda cinsî münasebet hususunda memnuiyet yoktu. Dokuz Guzlar atları, Bacalar öküzü takdis ederlerdi. Ve sığır hayvanını hiçbir hususta kullanmazlardı. Hatlıh veya Haleç [Halaç] Türklerinde ve Çiğillerde kardeşlik ve akrabalık fikri yoktu. Bir kısım uruğlar ise, (Çiğil ve Başkırt gibi) yıldızlara, Tatarlar güneşe taparlar ve bunlara ilâh derlerdi. Bacalar, beylerine secde eder, Hazerler, hükümdarlarına bakamazlar ve onları görünce secde ederlerdi. Kimaklar, seksen yaşını geçen dinç ihtiyarları takdis ederlerdi. Hata Türklerinde her on obada bir Ata bulunurdu. Kırgızlar manzum sözlerle ve "nefeslerle" ibadet ederlerdi.⁵

5 Bu malûmat, Ebû Dülef diye anılan Mis'ar ibn-i Mühelhil'in *Seyahatnamesi*'nden alınmıştır. Bu seyahatname, *Mu'cemü'l-Bıldân*'ın (Sin) maddesinde tamamen yazıl-

Bir kısım uruğlarda ve Tatarlarda kemik kırmak, bir bıçağı veya bal-tayı ateşe koymak, bir kamçıya dayanmak, yere süt dökmek, çadırın eşi-ğine basmak memnu idi. Bunlar, telvis olunmuş [pislenmiş] bir şeyi te-mizlemek için iki ateş arasından geçirirler, aralarına bir yabancı gireceği zaman onu da bu suretle temizlerlerdi.

Türklerin sihire ve kâhinliğe inandıklarına, put yaptıklarına, cede ta-şı kullandıklarına, birtakım taşlara hassalar atfettiklerine dair malûmat bütün kaynaklarda mevcuttur. Kamların istikbale dair verdikleri haberle-re, kuşların uçuşlarından çıkarılan mânâlara itimat ederlerdi.

*Ahmet ibn-i Fadlan Seyahatnamesi'*nde verilen malûmata göre, Başkırt-lar nazarında yaz, kış, yağmur, rüzgâr, ağaç, insan, hayvan, su, gece, gün-düz, ölüm, hayat, yer ve gök hepsi birer tanrıdır. Bunların en büyükleri gök tanrıdır ve hepsi ile birlikte hareket eder. Her biri diğerinin işinden razıdır. Bu seyyah, Başkırtların turna kuşlarına ibadet ettiklerini gördü-ğünü ve sebebini sorunca, bu kuşların düşmana muzaffer olmak için muharebede kendilerine yardım ettiğini ifade ettiklerini kaydediyor. Bu malûmatı nakleden Kazvinî (*Âsârü'l-Bilâd*, s. 411), aynı zamanda o mem-lekette yılanın çok olduğunu ve hiç kimseye bir zarar vermediklerini yaz-makla iktifa ettiği hâlde, Yakut-u Hamevî (*Mu'cemü'l-Büldân*, Cilt 2, s. 38) şu fıkraları ilâve etmektedir:

Başkırtların bir kısmı yılanlara, bir kısmı balıklara, bir kısmı turna kuşuna, bir kısmı da eklil kadar yonttukları bir odun parçasına taparlar⁶; eklile tapanlar onu bir bağ ile üzerlerine asarlar. Sefere veya düşman kar-

mıştır. Bu baptaki malûmat kâmilten bu seyahatnamededir. Bu hususta, kitabın [*Müslümanlıktan Sonra Türk Mezhepleri* adlı kitap] ikinci kısmında, Türklerin Müslü-manlarla temas ettikleri sıralardaki dinî vaziyetleri tasvir edilirken vesikaları ile be-raber izahat verilecektir.

⁶ Eklil, başa konan taç veya hotoz demektir, fakat burada maksut olan tenasül uzvu-dur. Tenasül uzuvlarına tapan birçok millet vardır; ezcümle bunu Hint dinlerinde göreceğiz. Lâkin, Türklerde böyle bir vak'a görülmemiştir. Bu sebeple Ahmet ibn-i Fadlan'ın verdiği bu gibi malûmatı Yâkut-u Hamevî tekzip etmektedir. Hattâ Yâ-kut-u Hamevî, gerek İbn-i Fadlan'ın, gerekse Ebû Düle'fin Türkler arasındaki seya-hatleri üzerine verdiği malûmatın bazılarını elim bir surette cerh etmiştir. İleride bunların misallerini göreceğiz ve bunların verdikleri haberlerin aksini ispat edece-ğiz. Bilhassa müşahedeye tercümanın karışması, müşahede vâki olsa bile, onun yanlış olduğunu gösterir. Nitekim Kazvinî, *Seyahatname*'sinde birçok fıkralar nak-lettiği hâlde bunu yazmamıştır.

şısına çıkacakları zaman onu öper ve secde ederler ve “Yâ Rab bana yardım et” diye dua ederler, diyor. İbn-i Fadlan, bu hususta, “Bunu niçin böyle yapıyor ve ona niçin Rab diyorsunuz diye tercümanla sordurdum, ‘Ben bunun gibisinden çıktım, kendim için başka bir mucit tanımıyorum’ cevabını verdiler” diyor.

Türklerin göğe ve nazarlarında büyük olan her şeye tanrı dediklerini ve bunların büyük bir ağaç ve büyük bir dağ gibi muazzam şeylere tapındıklarını Mahmud Kaşgarî de (*Dîvânü Lügati't-Türk*, Cilt 3, s. 279)* kaydetmektedir.

Ebû Reyhan-ı Birûnî dahi Kimaklarda, içindeki suyun azlığına rağmen, ne kadar alınıralsa alınsın, suyu bitmeyen küçük bir su çukurunun bulunduğunu ve bu civarda bulunan Guzların bu çukurun kenarında, üzerinde izler bulunan bir taş parçasını takdis ve ona secde ettiklerini (*Âsâr-ı Bâkiye [Âsârü'l-Bâkiye ani'l-Kuruni'l-Hâliye]*, s. 264) kaydediyor ki, bu fıkrayı Kazvinî yanlış naklederek, Guzların bu izlere tapmasından dolayı onların Hristiyan oldukları neticesini çıkarmış ve Profesör Berthold da birinci derece mehaza bakmayarak, keyfiyeti tahkik etmeden Guzlar da Hristiyanlık iddiasını ileri sürmüştür.

Bu eserlerde görülen malûmat haricinde anane hâlinde nesilden nesile intikal eden birtakım menkıbeler ve destanlar daha vardır ki, bunlardan da Türklerin iptidâî Şamanlığa ait akîde ve âdetlerinin neler olduğunu çıkarmak mümkündür. Bilhassa bunlar içinde kurt hakkındaki telâkiler dikkatle tetkike muhtaçtır. Bozkurt, şaman dualarında bile geçer. *Oğuz Destanı*'nda rehber, Tukyü menkıbesinde anne, Uygur efsanelerinde ata diye geçtiğine göre bu hususta kökleşmiş bir anane var demektir. Yalnız bunu bir totem gibi mütalâa etmeye mahal yoktur. Çünkü karâbet ve ayniyet cihetleri tahakkuk etmiş değildir.

Keza Dokuz Oğuz masalında kayın ağacının ana, fıstık çamının ana olmak üzere beş oğul doğurduğunu görüyoruz. Uygurlarda huş denilen akça ağaç bugün bile kudsiyeti haizdir.

Kazak-Kırgızlarından bir kabîlenin cedd-i alâsı hakkında şu menkıbe nakledilmektedir: Bir kadını kocası kovmuş, o da bir kıra çıkmış ve orada yorgunluktan uyuya kalmış. Uyandığı zaman başına hüğü kuşunun konduğunu gör-

* Prof. Yusuf Ziya Yörükân, bu kitabın 1917-1919 yılları arasında Kilisli Rifat tarafından Arapça olarak yayımlanmış orijinal baskısını kullanmaktadır.

İNDEKS

A

A Dictionary of the Social Sciences: 55

A Study of Shamanism and Spirit

Possession: 55

Abaka Han: 96, 98

Abbaşiler: 169

Abdal Murad: 97

Abdal Musa: 96

Abede-i evsan: 129

Abede-i Şems: 140

Acâ'ibü'l-Mahlûkât: 72

Acem hükümdarları: 145, 160

Âdem Peygamber: 8, 59, 60, 147, 153

Âfet Hanımefendi (İnan): 51

Afganistan: 118, 149

Afrika: 15, 44, 52

Ağaç-eri: 26

Ağazimon (iyi ruh, iyi cin anlamına gelen Agathadaimon): 141, 144

Ağıt: 62, 73, 92

Ağıtçılar: 73

Ahîler: 100

Âhiret: 5, 51, 59, 61, 88

Ahmed ibn-i Abdüsselâm: 144

Ahmet ibn-i Fadlan Seyahatnamesi: 24, 115

Ahmet ibn-i Fadlan: bk. İbn-i Fadlan

Aile ocağı: 49, 65, 66, 67

Ak kam: 38

Ak Kızlar: 49, 51, 56

Ak şaman: 38

Aka, Afşar İsmail: 112

Akçora: 51

Akçura, Yusuf: 51

Akhisar: 36

Akîdeler: 5, 32, 33, 37, 40, 44, 45, 47, 54, 55, 61, 62, 82, 87, 88, 92, 99, 103, 123, 124, 126, 154, 165

Akkoyunlu: 26

Aklar: 31

Akliyye felsefesi: 112

Akşam kılma: 36

Al basması: 39

Alaska: 29

Alayundlu: 26

Alence Han: 67

Alevî Türkler: 85, 117

Alevîler: 8, 9, 16, 27, 29, 31, 32, 33, 34, 35, 40, 53, 63, 74, 89, 90, 94, 97, 106, 107, 108, 114, 119

Alevîlik: 8, 84, 96, 104, 109, 110, 111, 113, 114, 119, 155

Ali (Hz. Ali): 86, 87, 88, 90, 96, 104, 108, 145

Ali Çelebi: 95

Allah: 27, 60, 73, 75, 89, 90, 93, 95, 110, 123, 124, 125, 126, 130, 136, 141, 142, 144, 145, 156, 157, 160, 161

al-Mukadasî: 130

Altay Han: 58, 73

Altay: 15, 52, 55, 58, 59, 73, 76, 150

Altaylılar: 38

Altın Dağ: 52

Amasya Tarihi: 60, 95, 96, 97, 136

Amasya: 60, 95, 96, 97, 136

Amelde mezheb: 110

Amerika kıtası: 44

Amerikan Kızılderilileri: 150

Anadolu Alevîleri: 26, 96, 98

Anadolu Alevîliği: 110, 119

Anadolu: 8, 9, 16, 26, 27, 28, 31, 32, 34, 35, 36, 37, 40, 57, 62, 63, 70, 85, 86, 90, 92, 95, 96, 97, 98, 100, 110, 113, 114, 117, 118, 119
Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar: 8, 9, 16, 27, 31, 32, 34, 35, 40, 114
 Anchinson Burnu: 29
 Animizm: 8, 11, 13, 14, 16, 18, 47, 121, 152
 Ankara Umumî Kütüphanesi: 32, 95
 Ankara: 4, 8, 16, 27, 31, 32, 39, 43, 57, 62, 63, 76, 87, 90, 92, 95, 110, 114
 Araga: 44, 70
 Arap harfleri: 111, 132
 Arap/lar: 42, 43, 44, 70, 81, 111, 132, 135, 136
 Arapça: 7, 25, 51, 72, 128, 134, 138
 Aristippos: 152
 Aristo (Aristoteles): 152
 Arslan, Ahmet Ali: 150
 Arş-ı Rahman: 92
 Art Tuyun Ağa: 57
 Arz Han: 58
 Âsâr-ı Bâkiye: 25, 90, 91, 127, 131, 139, 140, 142, 158
 Âsârü'l-Bilâd: 24, 118
 Assam: 15
 Aş pişirmek: 34
 Aş vermek: 62
 Âşık Ömer Divanı: 117
 Aşk-ı tabîî gecesi: 30
 Atalara tapmak: 35
 Atalay, Besim: 26, 43, 51, 59, 121, 122, 134, 157, 159
 Atatürk: 7, 164, 165
 Atatürk'ün Çankaya Kitaplığı: 7
 Ateş evleri: 140
 Ateş İlâhesi: 57
 Ateş Mabudu: 87
 Ateşe tapanlar: 134
 Aurélien: 151
 Avrupa: 11, 52, 72, 83, 127, 128, 143
 Avustralya iptidâileri: 152
 Avustralya: 15
 Ay Han: 57
 Ayazma: 154

Aydın: 36
 Âyinler: 17, 20, 21, 22, 23, 27, 29, 31, 32, 40, 45, 49, 66, 68, 70, 72, 74, 82, 83, 88, 91, 106, 108, 124, 150, 154, 159, 163
 Ayzıt: 38, 49
 Azerbaycan: 31, 139
 Azerî Türkler: 109

B

Baba Câfer: 98
 Baba Dağ: 36
 Baba İlyas Horasanî: 95
 Baba Tahir: 98
 Baba: 142
 Babaeski: 36
 Babaî kolu: 28
 Bâbek (Bâbek-i Hurremî): 31, 144
 Bâbekiyye: 155
 Babil padişahları: 141
 Babürname: 89
 Bacalar: 23
 Bağış cemaati: 26
 Bağdat medresesi: 111
 Baha Ferit: 154
 Baha Sait Bey: 86
 Bahadır Han: 69
 Bahar: 134
 Balâ: 27, 37
 Balasagun Dağları: 60, 159
 Balbal: 61, 74
 Balcıoğlu, Tahir Harimî: 34
 Bâlî Baba: 37
 Barak Baba: 96
 Barthold, Viladimiroviç: 9, 62, 104, 118, 128, 132, 158
 Başa gelmek: 81
 Başkırt: 23, 24, 26, 56, 72
 Bâtıniyye, Bâtinîlik: 98, 130
 Bay Ülgen: 55
 Bayat: 16, 27, 57, 60
 Bayındır Han: 71
 Baykal Gölü: 52
 Behrenk (Bering) Boğazı: 44, 150
 Bektaşî Tetkikleri: 36
 Bektaşîler, Bektaşîlik: 8, 28

- Belen Dede:** 99
 Belh: 136, 139, 140, 141, 144
Belhî (Ebû Zeyd-i Belhî): 23, 115, 130, 144
 Benî İsrail: bk. İsrail oğulları
 Berâhime: 130
 Beşleme: 91
 Beştasef: 140
 Bey toyu: 68
Beyân ibn-i Sem'ân: 87
 Beyaz taş: 60
 Beyaz, Ak kam: 38, 39, 66, 68, 69
 Beyin hanımı: 82
 Beyt-i Mukaddes: 142, 144
 Bezle olcaşmak: 89
Birge, John Kingsley: 8
Birûnî (Ebû Reyhan Birûnî): 23, 25, 59, 90, 115, 127, 131, 132, 133, 134, 138, 140, 141, 142, 146, 147, 149
 Bizans kaynakları: 62
Boğaç Bey: 42, 71
 Boğdan: 36
 Bohemya: 36
 Bole hâli: 81
Bonafus, Max: 30
 Bozkurt: 25
Brahma: 139
Buda (Bud, Budde): 123, 130, 131, 132, 136, 139, 146, 157
 Buda dini: 122, 123, 131, 137, 157
 Buda rahipleri: 39, 53, 92, 137
Budasef, Buzasef, Budasep: 130, 131, 132, 136, 139, 141, 142, 144, 146, 147
 Budî toyunları: 157
 Budîlik: 11, 103, 123, 127, 128, 132, 136, 143, 151, 153, 165
 Budizm: 136
Bugaç Bey: 62
Buhara Tarihi: 91, 118
 Buhara: 91, 118
Buharî (Sahih-i Buharî): 36, 124
Buhtunnasr (Buhtünnassar): 142, 144, 146
Buk'alı Baba: 39
 Bulgaristan muhacirleri: 88
 Bulgaristan: 28, 88, 96
 Burhan kelimesi: 134
Bürhân-ı Katı': 28, 129, 133, 134
 Büyücülere itikad: 124, 125
 Büyücülük: 35
 Büyük ataya kurban merasimi: 68
 Büyük Yayla Alevîleri: 96
- C**
- Câmiü't-Tevarih:* 16, 77
Cebbar Kulu: 87, 111
Cebrail: 28, 106
 Cede taşı: 72
Cehm ibn-i Safvan: 155, 156
 Cehmiyye: 157
 Cem âyinleri: 27, 36, 63, 88, 91, 93, 100, 106, 119
Cem, Cemşid: 91, 141, 144
Cengiz Han: 103, 127
 Cengiz yasası: 53
 Cennet ve Cehennem akîdesi: 34
 Cenup Budîliği: 138
 Ceyhun: 72
Cheyanneler: 150
Cin, Cin çıkarma: 35, 36, 38, 39, 43, 77, 81, 82, 87, 94, 95, 99, 120, 125, 141
 Cin: 36
 Cizye: 143
Cultural Antropology: 55
Cuveynî: 122
- Ç**
- Çah kalesi: 37
 Çaylak oymağı: 27
 Çerağ: 93
 Çeremis duası: 89
 Çifte Gelinler: 39
 Çikil: 26
 Çin dini: 130, 138
 Çin felsefesi:
 Çin: 110, 116, 123, 130, 131, 133, 134, 137, 138, 139, 140, 147, 149, 152, 165
 Çince: 137

Çinliler: 123, 128, 133, 158
Çubukâbad kazası: 90

D

Dağ Han: 57
Dârü'l-Fünun İlähiyat Fakültesi Mecmuası: 15, 27, 31, 34, 35, 40, 62, 89, 90, 92, 94, 127, 156
Dârü'l-Fünun İlähiyat Fakültesi: 115
Dâvud Peygamber: 125
Davul: 42, 43, 72, 76, 77, 78, 79, 82, 125, 135
Dedeler: 27, 34, 88, 89, 91, 93, 94, 104
Dedeyko: 41
Dequignes, Josef de: 9, 53, 115, 133, 137
Değnek, Değneklenme: 89, 93
Dehriyye: 119, 130
Deli Orman: 96
Demir dövme: 63
Deniz Han: 57
Develi: 26
Deysânîlik: 11, 103, 154, 162, 165
Dış Oğuz: 71
Din Hayatının İptidai Şekilleri: 101
Dinî âyinler, dinî merasim: 17, 22, 28, 29, 33, 37, 42, 44, 61, 63, 65, 67, 70, 107
Din-i ekber: 145, 160
Din-i hanîf: bk. Hanîflik
Din-i İbrahim: 145, 147, 160
Din-i kebir: 162
Din-i Muğ: 162
Dirse Han: 49, 71
Dîvânü Lügati't-Türk: 25, 26, 28, 43, 51, 59, 60, 65, 75, 157, 159, 212, 134, 135, 136, 158
Diyarbakır: 37
Dobruca Tatarları: 100
Dobruca: 36, 100
Doğu Batı dergisi: 98
Dokuz Guzlar: 23, 72, 131, 139, 157
Dokuz Oğuz Masalı: 25
Döğün: 16
Dualar: 67, 69

Dumézil, Georges: 29, 30, 115, 120, 133, 151
Durkheim, É.: 9, 14, 15, 17, 20, 22, 29, 47, 101, 153
Düğün, Düğün âdetleri: 40, 63, 70, 98, 100, 117
Dümye: 134
Düşkün olanlar: 29

E

Ebü Dülef (Mis'ar ibn-i Mühelhil): 23, 24, 115
Ebü Dülef Seyahatnamesi: 23, 115
Ebü Mansûr Muhammed Mâturidî: 110
Ebü Şâkir: 154
Ebü Zeyd-i Belhî: bk. Belhî
Ebussuûd: 145
Ecstatic Religion: A Study of Shamanism and Spirit Possession: 55
Edebiyat Fakültesi Mecmuası: 16, 26
Edirne: 96
Edremit: 86
Eflâtun (Platon): 142, 152
Efridun: 144
Egzogami: 30
Ehl-i Beyt: 117
Ehl-i kitap: 152
Ehrimen: 60
Elijah (İlya veya İlyas): 126
Elisha (Elişa): 126
Eluğ gün (kıyamet): 61
Endülüs: 118
Epikuros: 152
Epikurosuçu filozof Zenon: bk. Zenon
Erenler divanı: 27, 32
Erenler meydanı: 27, 105
Erenler: 27, 32, 33, 34, 85, 93, 94, 105, 107, 120
Erkân değneği: 63, 89
Erkân yürütmek: 100
Erkândan geçmek: 32, 63
Erlık Ata, Erlık Han: 56, 60, 75, 78, 79, 80, 82, 102, 153
Erlık, Yerlik kelimeleri: 56, 61
Ertahşest: 142

Ertek Kaş Öküz Vadisi: 72
 Eskimolar: 29, 30, 31, 44
 Eskişehir: 37, 90, 96
 Esma-i hüsnâ: 141
 Eş'arîlik, Eş'ariyye: 111, 156
 Eş tutunma: 32
 Eşlenme: 93
 Eşnuki Ata: 60
Eşrefoğlu: 105
 Evlenme merasimi: 68
Evliya Çelebi Seyahatnamesi: 97
Evliya Çelebi: 36
Eybek Baba: 96, 98
Eyüp Sultan: 39

E

Fahreddîn-i Râzî: 128, 145
 Falcılık: 31, 35, 76
 Fâris (Fars diyarı): 139, 140
 Fârisî: 135
 Fars devleti: 140
 Farslılar, Farsîler: 91, 133, 135
Fatih Sultan Mehmed: 96
Fayda, Mustafa: 7
Faziletname-i Şah-ı Vilâyet: 87
 Ferhan kelimesi: 134
 Ferhar kelimesi: 134
 Fetiş: 163
 Fetişizm: 17, 18
Fihrist: 128, 129, 130, 135, 143
 Filibe: 37
 Finlandiya: 52
 Finovalar: 52
Firdevsî: 155
Fo: 115, 137
 Fratiri: 18
Frazer, J. G.,: 15

G

Galip, Reşit Dr.: 51
 Gegel (Kigil): 89, 90
 Geldanîler (Keldanîler): 141, 144
Gelibolulu Yazıcıoğlu: 88
 Gerdek âdetleri: 40
Gershom, Yonessan (Haham): 126
Geyikli Baba: 97, 98

Gotye: 44
Gould, Julius: 55
 Gök Tanrı Dini: 55
 Gök tanrı: 47, 51, 86
 Gök Tanrıları: 5, 55, 58
Gökalp, Ziya: 9, 16, 17, 26, 28, 29, 30,
 38, 45, 50, 56, 58, 59, 65, 67, 77,
 78, 101, 112, 121, 122, 133
 Göklere seyahat: 93
 Görülmek: 32
 Grönland: 29
 Gucerat: 129
Gustasp: 139
 Guzlar: 25
Gül Baba: 37, 65, 99
 Gülbanklar: 83
Gün (Oğuz Han'ın oğlu): 57
Gün Ana: 49, 86
Gün Ata: 57
Gün Han: 69, 71
 Günahları itiraf: 32, 93
 Güneş İlâhesi: 57
Güştaşp: 139

H

Hâbit Dede: 99
Hacı Bayram: 97, 98
 Hacı Bektaş Çelebileri: 90
Hacı Bektaş: 35, 37, 95
 Hacı Emirli Ocağı: 62
 Hacıbektaş Ocağı: 28
 Hakas Türkleri: 150
 Hakikate erme: 105, 108
 Halay çekelim oyunu: 100
 Haleç (Halaç) Türkleri: 23, 26
 Halk Sünnîliği: 113, 155
 Hamaylı: 39
Hamd Allah Mustavfî: 130
 Hâmi ruhlar: 76
 Hanbeliyye: 157
 Hanefîlik: 110
 Hanîfler: 142, 143, 144, 145, 146
 Hanîflik, Din-i Hanîf: 138, 145, 146,
 147, 151, 153, 160, 162, 163, 164,
 165
 Haram: 21, 31, 32

- Harezmi: 127, 158
 Harmandalı Türkmen kadınları: 16, 27
 Harran: 141, 143
 Harranîler: 140, 141
 Harraniyye: 143
Harris, Mervin: 55
Hârûn er-Reşîd: 144
 Harzem: 98, 136
 Hasan Abdallılar: 112
Hasan Baba: 86
Hasan Cemil: 51
Hasan Mümtaz Bey: 74, 100
 Hasköy: 28, 96
Hasluck, F.W.: 36
 Hata Türkleri: 23, 72
 Hata: 134
 Hatın beldesi: 72
 Hatlı Türkleri: 23
Havva: 60
 Havz-ı kevser: 93
Hayat mecmuası: 31
Haydar Sultan: 36, 37, 99
 Haydarî tarikatı: 119
 Haydarîler: 112
 Hayır tanrıları: 86
Haykırın Dede: 99
 Hazara kabîlesi: 118
 Hazerler: 23
 Helâl: 21, 32, 33, 130
 Hemdan: 98
 Hermes (Hürmüs): 141, 144
 Hırka-i şerîf: 67
 Hızır dağı: 98
Hızır İlyas: 40
 Hızırlık Tepesi: 99
 Hilkat akîdesi: 59
 Hinduizm: 33
 Hint dini: 137, 138, 139
 Hint tenasühü: 120
 Hint, Hindistan: 8, 15, 24, 51, 110,
 119, 120, 127, 129, 130, 131, 132,
 133, 134, 137, 138, 139, 140, 141,
 147, 149, 152, 165
 Hintliler: 120, 140, 162
Hoca Ahmet Yesevî: 36
 Horasan Erenleri: 112
 Horasan halkı: 131, 133
 Horasan: 89, 112, 129, 131, 133, 134,
 136, 137, 139, 147, 155, 157
 Hristiyan Bulgarlar: 41
 Hristiyan rahipleri: 92
 Hristiyan/lar: 25, 41, 53, 92, 103, 104,
 112, 116, 130, 143, 154, 160
 Hristiyanlık: 11, 25, 102, 103, 104, 116,
 125, 128, 131, 132, 145, 153, 165
Huart, Cl.: 130
 Hudson Körfezi: 29
 Hulûl: 96, 119, 129
 Hulûliyye: 123
 Hunefâ: 143
 Hunlar: 133, 137
*Hunların, Türklerin, Moğolların ve
 Daha Sair Tatarların Tarih-i
 Umumîsi:* 116, 133, 137
 Hurufîlik: 119
 Huş ağacı: 77
Hünkâr Hacı Bektaş: 94
 Hürmüz günü: 90
 Hürmüz ve Ehremen sünâliği: 51
 Hürmüz: 51, 60, 90, 132
Hüsam Efendi: 136
Hüsam Şah: 28, 94, 96
Hüseyin (Hz. Hüseyin): 74, 87, 108,
 155
Hüseyin Cahit Bey: 53, 137
 Hüseyin matemî: 74, 155
 Hüsün ve kubuh: 110
Hüzeyfe: 145
- I
- İduk (kutsal at): 70
 İklamak: 65
 Irak: 110, 139, 141, 144, 147, 153
 İşık tanrıları: 51, 75
- İ
- İbahe: 119, 165
İbn-i Batuta Seyahatnamesi: 36, 48
İbn-i Deysân: 144
İbn-i Ebi'l-Avcâ: 144
İbn-i Fadlan: 23, 24, 25, 48, 67, 115
İbn-i Hazm: 144, 145

İbn-i İshak-ı Kindî: 141
İbn-i Mühenna Lûgatı: 75
İbn-i Mühenna: 58, 60, 61, 71, 75, 134
İbn-i Nedîm: 128, 129, 130, 131, 132, 135, 143, 144, 158
İbn-i Ravendî: 98
İbn-i Şâkir: 144
İbrahim Peygamber: 144, 145, 146, 160
İbrahim-i Sanî: 62
İbranîlere Risale: 124
 İchchi (eş): 34
 İç Oğuz: 71
 İdhal (giriş) merasimi: 31, 32, 45, 93, 124
İdris Peygamber: 142, 144
 İkrar vermek, İkrar merasimi: 32, 89
 İlâhîler: 67, 106
 İlk gece hakkı: 119
 İlk Türk Dini: 55, 152
İmadü'l-Meliküsselvî: 72
İmam Câfer Menakıbı: 32
İmam-ı Ahmed ibn-i Hanbel: 155
İmam-ı A'zam Ebû Hanife: 110, 111
İnalcık, Halil: 98
İnan, Abdülkadir: 26, 38, 56, 77, 78
İncil: 35, 116, 124, 125
 İntichiuma âyini: 22
 İptidaî din/ler: 13, 17, 18, 19, 30, 32, 33, 35, 47, 107, 123, 124, 149, 153, 162
 İptidaî insan: 14, 17, 101, 124
 İptidaî Şamanlık: 5, 15, 16, 19, 20, 23, 25, 26, 27, 30, 31, 37, 54, 119, 120, 150
 İptidaîler, İptidaî cemiyetler: 14, 15, 20, 22, 50, 93, 111, 124, 152
 İran Mecusîliği: 155
 İran: 8, 119, 133, 140, 145, 147, 155, 163, 164, 165
 İranîler: 162
İsa (Hz. İsa): 32, 35, 96, 116, 124, 125, 137, 143, 144, 152, 154
İsfendiyar (Küştesep'in oğlu): 140
 İskandinavya misyonerleri: 115
İskender: 145, 158

İskenderiye mektebi: 161
 İskolâstik zihniyet ve terbiye: 18
İslâm Akaid Sisteminde Gelişmeler: 110
İslâm Ansiklopedisi: 130
 İslâm harsı: 109
 İsmailî mezhebi: 110
 İsrail oğulları, Benî İsrail: 75, 126, 144
 İsrail: 125, 126
 İstanbul: 4, 28, 30, 34, 36, 51, 56, 59, 62, 78, 87, 89, 96, 99, 100, 104, 112, 116, 133, 142, 145, 156, 158
 İstigrâk hâli: 81
 İsveç: 36
 İştirak ilkesi: 119
 İtikatta mezhep: 110
 İtiraf-ı zünup (günahların itirafı, itirafta bulunma): 16, 29, 30, 31, 32, 88, 92, 93, 94, 154
 İyi ruhlar: 44
 İyilik tanrıları: 55
 İzmir: 37

K

Kadîm din: 19
 Kaf Dağı: 87
 Kâhin: 6, 75, 122, 123, 125, 131, 154
 Kâhinlik: 60, 66, 123, 125
Kalender Baba: 94
 Kalenderî tarikatı: 119
 Kalkancı çağ fikri: 87
 Kam/lar: 6, 44, 49, 65, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 82, 123, 124
 Kamûs şarihi: 129
Kamûsu Arabî: 133, 135
 Kan taşı: 72
 Kan, kana verilen ehemmiyet: 21, 22, 23, 33, 38, 41, 56, 73, 80
 Kanber: 86
 Kanklı: 26
 Kapçak: 26
Kara Han: 56, 57, 102
 Kara Osmanoğulları: 100
 Kara şaman: 38
Karaca Ahmed: 36, 97
 Karaca Dağı: 37
 Karaçöre: 35

- Karakaş Öküz Vadisi: 72
 Karakeçili: 26
 Kargın dedesi: 94
 Kargın oymağı: 90
 Karlık: 26
 Karluklar: 23
 Karsanti Köyü: 100
Kartal Baba: 37
 Kaşgar: 134
Katade: 145
Kaygusuz: 87, 96, 105, 106
Kayra Han: 57
 Kaz ayağı: 26
 Kaz Dağı: 86
 Kaz tusu: 67
 Kazak Kırgızları: 25
Kazvinî Seyahatnamesi: 24
Kazvinî: 25, 72, 118
 Kehanet: 75, 77, 80, 124, 153, 154
 Kelbiyye: 152
 Kerbelâ faciası: 74
 Keskin: 36, 90, 99
Keşşaf-ı İstilâhati'l-Fünun: 129
Keylehrasep: 144
Keyumers: 144
 Kıpçak (Kıpçak): 62
 Kımız: 56, 57, 69, 70, 71, 73, 82
Kırgır: 57
 Kırgız/lar: 23, 62, 63, 131
 Kırım: 36, 110
 Kırkkızlar: 37
 Kırklar semâi: 92
 Kırklar: 92, 93
 Kırmızı taş: 78
 Kıskaçlık: 49, 107
 Kısmet Tanrısı: 39
Kıvamüddin (Burslan) Efendi: 156
 Kıyamet, Kıyamet fikri: 60, 61
 Kızılbaşlar: 28
 Kızılbaşlık: 83
 Kızılderili Şamanizmi: 150
 Kızıllar: 31
Kilisli Rifat: 25
 Kimaklar: 23
Kitab-ı Dede Korkut: 42, 45, 49, 62, 68, 71
Kitab-ı Mukaddes: 142
Kitâbü'l-Bed' ve't-Tarih (Kitâb al-Bad' va'l-Tarih): 130, 132, 134, 144, 158
 Kiyanîler: 141
 Kiyanîlik: 162
 Kiyaniyye kisraları: 140
 Klân hayatı: 14, 16, 18, 20, 23, 27, 28, 101
 Klân huzurunda itiraf: 29
 Klân karâbeti: 16
 Kol başı: 42
Kolb, William: 55
 Konfüçyüs dini: 138
Konstantin I: 154
 Konya: 96
Kopraman, Kazım Yaşar: 112
 Korçak: 15, 23
 Korçat: 67
 Korfu Adası: 36
Korkud Ata: 60
Koyun Baba: 39
Köprülü, Fuat: 9
Köroğlu Destanı: 117
 Körtun nahiyesi: 99
 Kulbak: 60, 159
Kur'an: 38, 75, 124, 160
 Kurban Âyini: 33, 38, 68, 69, 73, 80, 89, 91, 93, 119, 120, 124
 Kurban etmek: 57, 70, 73, 79, 141
 Kurban kesmek: 32, 33, 35, 38, 69, 70, 72, 74, 75, 78, 79, 82, 91, 94, 99, 141
 Kurban: 23, 27, 32, 33, 40, 44, 68, 69, 73, 79, 80, 81, 82, 89, 99
 Kurşun dökmek: 37
 Kurt hakkındaki telâkkiler: 25
Kurus: 142
 Kuş tusu: 67
Kuteybe: 158
 Küçük od: 69
Kül Tigin: 73
Külâhlı Dede: 37, 65
 Kült kavramı: 55
Küştasep (Güştasp, Gustasp): 139

L

Labrador: 29
 Lâmaizm: 53
 Lâmalar: 53
 Lâmukaddes ayrımı: 21
L'année Sociologique: 30
 Lehistan: 36
Lemek (Metuşalih'in oğlu): 142
 Levililer: 126
Lewis, I.M.: 22, 55
Lûka: 124

M

Mahanîler: 144
Mahmud Gaznevî: 129
Mahmud Kaşgarî: 25, 26, 51, 58, 59, 60, 62, 70, 71, 74, 75, 121, 122, 123, 135, 136, 158, 159
Mahmud Sebüktekin: 132
 Maşşer: 32, 61
Makaleler ve İncelemeler: 57
Makasid: 129
 Mana, Mana kuvveti: 20, 21
 Manevî kuvvetlere tasarruf: 31
 Mani: 53, 127, 132, 144, 157, 158, 165
 Manilik, Mani dini (Mennaniyye): 11, 103, 104, 144, 162, 165
 Maranga, mayanga: 44
 Markus: 35
 Maşşerî mülkiyet: 27
Matta: 35, 124
 Mâturidîlik: 109, 110, 111, 156
Mauss, Marcel: 30
 Mâverâünnehir: 31, 110, 111, 128, 130, 136, 157
 Mazyar: 155
Me'mûn: 143
 Mead akîdesi: 54
 Mebde akîdesi: 54
Mecitli Meryem: 35
 Mecus-i kadîm: 151, 158
 Mecusî/ler: 140, 142, 144, 145, 146, 160, 164
 Mecusîlik: 127, 138, 140, 147, 155, 162, 163, 164, 165
 Medrese Sünnîliği: 85, 88, 155

Mehmet İzzet Bey: 30
Mehmet Tevfik: 51
 Meksika: 150
 Melâhîde: 130
 Melek fikri: 51, 57
Melik Salis (I. Krallar): 125
 Melkânîler: 161
 Menemen: 99
 Mengi oyunu: 100
Merkez Efendi: 99
 Merkezî Avustralya Yerlileri: 22
 Merkunîlik: 154, 162, 165
 Merv şehri: 155
Mes'udî: 155
Metuşalih (Metuşaleh): 90, 142
Mevâkîf (*Şerh-i Mevâkîf*): 129
Mevlâna: 96
Mevzuatü'l-Ulûm: 73, 76
 Meydan: 92
 Meydana girmek: 93
 Meydan-ı Arasat: 32
 Mezopotamya: 8
 Mısır: 44, 71, 126, 152, 154, 161
Mızraklı İlm-i hâl: 117
 Mihrab mecmuası: 98
Mikâil bin Selçuk: 98
Mikal (Saul'un kızı): 125
Milel ve Nihal: 120, 135, 145, 160
 Millî av: 45, 68, 70, 71, 91, 100
 Millî dayanışma: 72
 Millî dil: 83
 Millî din: 101
 Millî ziyafet: 45, 72, 100
 Mirac: 92
 Miraca çıkmak: 93
Miracname: 92
 Miro dağı: 59
Mis'ar ibn-i Mühelhil Seyahatnamesi: 23
Mis'ar ibn-i Mühelhil: 23
 Mistik akrabalık: 14
 Moğol Şamanlığı: 52
 Moğolca: 133, 158
 Moğollar: 53, 63, 116, 122, 133, 137
Morgan, Lewis H.: 22

Mu'cemü'l-Büldân: 23, 24, 48, 67, 72
 Mu'tezile: 156
 Muattıla: 130
Muhammed (Hz. Muhammed): 96, 146
Muhammed ibn-i Hanefî: 87
Muhammediyye: 84, 88, 117
 Muharrem matemi: 155
Muhiddin-i Arabî: 116, 153
Muhlis Baba: 90
 Mukaddes fikir: 23
 Mukaddes içki: 44
 Mukaddesler: 13, 21, 65
 Mukanna: 31
 Mukannaiyye: 155
Murad Baba: 98
Musa (Hz. Musa): 33, 96, 125, 126, 144
Musa Baba: 86
 Musahip kurbanı: 120
 Musevîlik: 11, 102, 143
 Musul: 139
Mutahhar b. Tahir el-Makdisî: 130
 Mübadele kelimesi: 30
 Mücahid: 145
 Mühmele: 130
 Müslimiyye: 155
 Müslüman dünyası: 61
 Müslüman Türkler: 41, 53, 109
 Müslümanlar: 23, 61, 103, 132, 140, 160, 163
 Müslümanlık: 11, 31, 45, 53, 60, 66, 75, 84, 85, 93, 94, 98, 104, 111, 113, 124, 125, 134, 143, 153, 154, 157, 161
Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri: 7, 8, 9, 114, 164
Müslümanlıktan Sonra Türk Mezhepleri: 7, 9, 24, 97, 110, 114, 165
 Müşahhas fikirlere kıymet verme (Türklerde): 83
 Mütevalîler: 110
 Müzdekîlik: 11, 103, 154, 162, 165

N

Nâsir-ı Tûsî: 87
Nasr Samanî: 73

Nasturîlik: 161
 Naturizm: 8, 11, 14, 16, 18, 47, 50, 121, 148, 152
 Nazarlık: 39
Necmettin Sadık: 30
 Nefesler: 23, 83, 84, 88
Nerşahî: 91
Neseî: 128
 Nevrastenik evsaf: 76
 Nevruz günü: 57, 68, 90, 141
Nicholson, Shirley: 126
Nilegey: 58
 Niyaz, Niyaz etmek: 21, 36, 63, 86, 92, 108, 117
 Niyet kuyusu: 99
 Niyet: 72
 Noker: 32
Nom: 123, 158
Noyan, Bedri: 8
 Nubya Zencileri: 44
 Nucumperestlik: 50
 Nuh devri: 153
 Nuh dini: 145
 Nur mefhumu: 60
 Nur tanrısı: 153
 Nurdan yaratılma: 87
Nure Sofu: 90
 Nücumperestlik: 146

O

Ocaklılar: 27, 28, 74, 81, 89, 90, 94, 95
 Od Ana: 63
 Od Ata: 57, 63
Oğuz Ata: 58
Oğuz Destanı: 25
Oğuz Han: 57, 60, 71
 Oğuz töresi: 53
 Ohri Gölü: 36
 On iki imam: 86, 87, 143
 On ikiler: 93
Onat, Hasan: 7
 Ongun, Ongunlar: 16, 17, 23, 49, 50, 67, 147, 163
Orhun Âbideleri: 58, 70, 73
 Orta Asya Türk Boyları: 9, 43, 150, 152

Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler: 62, 104, 158
 Orta Asya: 9, 36, 43, 44, 52, 62, 68, 83, 104, 114, 115, 128, 132, 136, 144, 149, 150, 152, 158
Ortacı Sultan: 99
 Osmanlı hanedanı: 28
 Osmanlı hükümeti: 96
Otman Baba Vilâyetnamesi: 95
Otman Baba: 28, 35, 95, 97, 98
 Oymak beyi/beyleri: 66, 68, 69, 73, 88, 89, 102, 104, 159

Ö

Ökeday Kaan: 69
 Ölmeden evvel ölmek: 76, 92, 93
 Ölüm rumuzu, Ölüm temsili: 32, 40, 41, 45
Örümcek Baba: 39

P

Paulus: 124
 Peçenekler: 23
 Pederî aile: 50
 Pederşahî aile: 48, 49, 50
 Peygamberler: 87, 125, 126, 130, 141, 142, 144, 145, 159, 164
 Peygamberlik: 60, 141
 Pîr divanı: 27
 Pîrler: 27, 106
 Pişdadiyan sultanları: 90
 Pişdadiyye: 140
Pitagoras: 142
 Politeizm: 13
Portarya Kadın: 39
 Potlaç: 71
Psychomental Complex of the Tunguz: 133
 Put/lar: 17, 134, 135, 146, 147, 154
 Putperestlik: 17, 99, 122, 146, 147, 154, 160, 163

R

Radloff: 56
Ragıp Hulûsi: 36, 62, 104
 Rakı âyini (Rakı merasimi): 91, 107
 Rakı: 63, 91, 93

Raks/lar: 29, 31, 37, 42, 44, 50, 56, 63, 72, 76, 78, 79, 80, 82, 93, 107, 125
 Ratıt Berk Semendüne: 87
Reb Zalman: 126
Reddü'l-Cehmiyye: 155
 Resmî mezhep: 109
 Resûl fikri: 51
Reşideddin: 15, 16
Reşit Galip: 51
 Revakiyye mektebi: 152
 Revan Köşkü Kütüphanesi: 156
Rıza Nur Bey: 59, 67
 Rig Veda: 119
Risale-i Kaygusuz: 106
Risale-i Kaygusuz: 106
 Riyazet çekmek: 14,
 Riyazet devresi: 120
 Roma felsefesi: 152
 Roma: 152
 Romanya Babaîleri: 96
 Romanya: 28, 96
 Ruh fikri: 17
 Ruhçuluk: 13, 17, 47, 50, 51
 Ruhiyatçılar: 13, 152
 Ruhsat: 28, 90
 Rum köylüleri: 41
 Rum vilâyeti: 96
 Rum, Rum diyarı: 118, 140
 Rumeli Alevîleri: 31
 Rumeli: 28, 31, 36, 37, 41, 100
 Rus ortodoks papazları: 115
 Rusya: 36
 Rûz-i ceza: 61
 Rûya tabirleri: 40

S

Sabie: 144
 Sâbiî İbrahimiyye: 144
 Sâbi-i ûlâ: 151, 160
 Sâbiîler: 142, 144, 145
 Sâbiîlik: 50, 127, 138, 142, 143, 145, 146, 147, 151, 153, 160, 162, 163, 164, 165
Sadettin Köpek: 98
Sadri Maksudî: 51
 Safevîler: 113

- Sağdıç, Sağdıçlık fikri: 22, 32, 45, 93
 Sağdıçlık merasimi: 32
Sahih-i Buharî: 124
 Sahip ve musahip âyini: 9, 31, 32
 Sahip ve musahip olma: 32, 93
 Sahir mefhumu: 75
 Sahv hâli: 107
 Saibe (adanmış deve): 70
 Saka Türkleri: 150
 Sakal-ı şerif: 67
 Sakâlîbe: 118
 Sakış gün (hesap günü): 61
Sakyamuni: 136
Salur Kazan: 71
 Samî dinler: 53
Samih Rifat: 51
 Samîler: 126
 Sâmirîler: 142
 Samoyedler: 53
Samuel II: 125
 Sanem: 163
 Saneme tapanlar/Sanemperestlik: 134, 163
 Sarı Kız Tepesi: 65, 86
Sarı Kız: 37, 49, 51, 57, 65, 79, 86
 Sarı Kızlar: 49, 51, 57, 79
Sarı Saltuk: 36, 97
Sarı Sultan: 39
 Sarıkavak: 90
Saul: 125
 Saz ve semâ: 31, 92, 108
 Sedeften insanın zuhuru: 87
 Sekr hâli: 107
 Selânîk: 36, 99
 Selçuklu dönemi: 97
Selçukname: 26
 Sele dedesi: 94
 Sele oymağı: 90
 Selefiyye: 111
Selmân-ı Fârisî: 87
 Semâ: 31, 32, 92, 93, 108
 Semavî dinler: 142
 Semavî mabutlar: 147
 Semavî Natürizm: 14, 50
 Semerkand: 28
 Seneviyye: 130, 131, 144, 161, 162
 Seydişehir: 95
Seyit Battal Hikâyesi: 117
 Seyitgazi: 27, 28
 Seylan adası: 138
Seyyid Cürcanî: 128
Seyyid-i Battal Gazi Tarihesi ve Divanı: 95
Shamanism: 126
Shirokogoroff: 133
 Sığır: 23, 40, 70, 75, 97
 Sırat köprüsü: 80
 Sırdan geçme: 93
 Sırrî mezhep: 109
 Sibiryâ Şamanizmi: 115
 Sibiryâ Tonguzları: 53, 133, 137
Sifr-i Huruc: 125, 126
 Sihir: 18, 22, 23, 24, 40, 75, 81, 112, 113, 123, 124, 125
 Sihirbaz/lar: 31, 41, 44, 53, 75, 81, 133, 137
 Sıhrî âyin (sihrî merasim): 17, 40, 41, 42, 53, 54, 65, 66, 75, 77, 82, 92, 123, 124, 125
 Sinsi oyunu: 100
Sipehsalâr Risalesi: 96
 Siva denilen büyük put: 132
 Siva mezhebi: 138
Siyam Fakîh: 97
 Siyavuş matemî: 155
 Siyavuş: 91, 155
 Smart, Ninian: 149
Sokrates: 152
 Soma kurbanı: 33, 119, 120
 Soma merasimi: 119, 120
 Soma: 33, 119, 120
 Songur, songür: 26
 Songurlu: 26
 Soplar: 16
 Stoa felsefesi: 152
 Sudan Zencileri: 42, 44, 68
Sultan Rükneddin: 96
Sultan Sencer: 98
Sultan Varlığı Vilâyetnamesi: 87, 95
Sultan Varlığı: 28, 35, 94, 95
 Sumenat: 129, 132, 133, 137, 138

Sur (Çur): 34
 Suriye Arapları: 110
 Suriye: 8, 71, 110, 147, 153, 154, 163, 165
Suvar al-Akalim: 130
 Suvar: 130, 142
Süleyman Peygamber: 125
 Süleyman'ın mührü: 90
 Sümenân: 111
 Sümenî şeklinde okuma: 111
 Sümeniyye: 6, 111, 128, 129, 130, 131, 132, 134, 136, 137, 138, 147, 156, 161
 Sünaîlik: 60
Sünbül Efendi: 99
 Sünnî Türkler: 6, 85, 98, 99, 114, 115, 117
 Sünnîlik: 8, 85, 110, 111, 113, 155
 Syncretic sistem: 119

Ş

Şaburkan: 132
Şah İsmail: 97, 113
Şah-ı Merdan Ali: 104
 Şam: 139, 142
 Şaman kelimesi: 38, 43
 Şamanîler: 53, 134, 137, 154, 157
 Şamanlar: 15, 53, 58, 77, 83, 85, 86, 88, 92, 95, 115, 122, 123, 132, 137, 155, 156, 157
 Şamanlık (Şamanizm): 8, 9, 11, 12, 16, 14, 17, 18, 19, 20, 23, 27, 38, 40, 41, 44, 45, 47, 50, 52, 53, 54, 55, 56, 60, 61, 66, 72, 83, 87, 88, 89, 91, 93, 100, 101, 104, 109, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 119, 121, 122, 123, 126, 127, 128, 131, 132, 136, 138, 139, 140, 143, 144, 147, 149, 150, 151, 153, 154, 155, 157, 159, 162, 164, 165
 Şamen kelimesi: 133
 Şammen kelimesi: 133
 Şefkat tanrıları: 49
Şehnâme: 155
Şehristânî (Abdülkerim-i Şehristanî): 120, 135, 145, 146, 147, 160, 161, 162, 163

Şemen: 133
 Şemenân: 131, 133, 139
 Şemenîlik: 131, 133
 Şemeniyye: 6, 11, 66, 83, 111, 128, 130, 131, 132, 137, 138, 139, 140, 144, 147, 148
Şemsettin Bey: 51
 Şer mebdeleri: 153
 Şer ve Zulmet Tanrıları: 87
 Şer'iyye felsefesi: 112
Şerh-i Esmâü'l-Murselîn: 60
Şerh-i Mevâkîf: 129
 Şerir Tanrı (Doymadım Tanrı): 80
Şeyh Gamşah: 98
 Şeyh Safî Ocağı: 28
 Şeyh Şucâuddin Ocağı: 96
Şeyh Şucâuddin: 95
 Şia-i ulâ: 111
 Şîî, Şîîler: 109, 112
 Şîîlik: 113, 155
 Şimal Budîliği: 123, 136, 138, 153
 Şimalî Afganistan: 118
Şuayb: 125
Şucâuddin Vilâyetnamesi: 86, 95
Şükrü Efendi: 95

T

Taabbüd-i ecdat: 47, 48, 49, 50
 Tabiat tasavvuru: 47
 Tabu: 20, 21
 Taclı bacı: 91, 94
 Tadezher taşı: 72
Taftâzânî: 128, 129
Tahkik-i Ma'lil-Hind: 59, 127, 139
Tahmures: 141
 Tahtacı ocaklıları: 27, 74
 Tahtacı Türkmenleri: 62
 Tahtacılar: 8, 9, 16, 27, 31, 32, 34, 35, 40, 62, 90, 92, 114, 119
 Tanrı Ata: 69
 Tanrı kurbanı: 68
 Taptı ağacı: 78
 Tarhan kelimesi: 28
Tarih-i al-Selçuk: 98
Tarih-i Aynî: 97
Tarih-i Cihan-Güşa: 122

Tarih-i Edyan: 29, 30, 115, 120, 151
 Tarihî yayılma: 44
Tarihte ve Bugün Şamanizm: 39
 Tarik çubuğu: 32
 Taşkent: 37
 Tataristan: 137
 Tatarlar: 23
 Tavşan tusu: 67
 Tecellî nazariyesi: 87
 Tecelli-i cemel: 107
Tefsir-i Kebir: 75, 145
 Tek tanrılı dinler: 8
Teke Bey: 90
 Tekleme: 91
 Televi Türkleri: 150
 Tenasüh fikri: 30, 33, 61
 Tenasüh-i ervah: 50, 131, 139
 Tenvim: 81
 Tercümanlar: 44, 83
 Tesettür: 48, 49
 Teslis: 116, 161
 Tespih çekmek: 37
Tevrat: 60, 75, 125, 126, 142
 Tezkiye (kusurlardan aklanma): 76
 Tibet Budîliği: 136, 138
 Tibet: 53, 122, 136, 138, 149
 Tim, Timci kelimeleri: 91
 Timsal ittihazı: 18
 Tirmiz kasabası: 155
Tiymurtaş Paşa: 95
Tolu Han: 73
 Tonguz Şamanlığı: 52
 Tonguzlar: 133, 137
 Toplumsal fetiş: 14
 Totem ismi: 20
 Totem ittihadı: 16, 21
 Totem: 15, 16, 17, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 27, 50, 67, 163
 Totemcilik (Totemizm): 8, 11, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 44, 47, 121, 152
 Toy: 49, 68, 71, 91
 Toyon (toyın, toyun) kelimesi: 28, 121, 122
 Toyonizm: 6, 28, 29, 66, 121
 Toyonlar (Toyunlar): 29, 122, 123

Tozon kelimesi: 122
 Töngür: 76
 Tsinler: 33
Tuğrul Bey: 98
 Tukyü menkıbesi: 25
 Tunguzca: 133
 Turan: 107, 119
 Turanlılar: 52
 Turfan: 91
 tus (tös, töz), Tuslar: 15, 22, 23, 43, 49, 65, 66, 67, 76, 89, 95, 101, 147, 154, 162
 Tuva: 150
 Türk Alevîliği: 110
Türk Ansiklopedisi: 119
 Türk dini: 9, 11, 28, 55, 66, 72, 91, 121, 123, 152, 160
Türk Dinleri ve Mezhepleri Tarihi: 7
Türk Medeniyeti Tarihi: 56, 58, 59, 65, 69, 78, 82, 107, 112, 133
 Türk mezhebi olarak Alevîlik: 8, 104
 Türk Müslümanlığı: 98, 165
 Türk Şamanlığı: 5, 43, 52, 63, 65, 88, 102, 105, 115, 116, 149, 150, 151, 159
Türk Şeceresi: 15, 57, 67, 69, 71, 73
Türk Tarihi: 34, 50, 59, 74, 89
Türk Tarihi'nin Ana Hatları: 50, 74
Türk Tarihinde Mezhep Cereyanları: 34
 Türk ülkeleri: 15, 58, 114
Türk Yurdu: 56, 57, 58, 77, 78, 86
 Türk, Türkler: Pek çok yerde
 Türkân (âyinlerde beyin hanımı): 82
 Türkçe: 28, 41, 44, 48, 51, 60, 72, 75, 83, 84, 91, 123, 133, 135, 136, 150, 158
 Türkistan: 36, 37, 72, 74, 134
Türkiyat Mecmuası: 118, 128, 132
 Türkiye: 110
 Türkmenler: 27, 62, 70, 100, 101, 117, 118
Tylor, E.B.: 13

U

Uhnuk (Okhnokh): 142
 Uhrevî mesuliyet: 61, 73, 88

Ulu Ata: 79
 Ulu toy: 49
 Uluğ od: 69
 Ulûhiyyet: 6, 54, 85, 86, 87, 103, 104, 105, 108, 130, 157, 161, 163
 Ulûhiyyetin tecelli ve zuhuru: 88
 Ulûhiyyetin tenasühü veya hulûlü: 88
Umay (Umay Ana): 38, 49, 58, 86
 Ural etekleri: 52
 Ural-Altai lisan: 150
 Ustadsis hâdisesi: 155
 Uşak: 36
 Uygur efsaneleri: 25
 Uygurlar: 25, 123, 134, 157
 Uzakdoğu: 147

Ü

Üç etekli entari: 91
 Üçleme: 91
 Üçler: 93
 Üfürükçülük: 31, 35
Ülgen Ata (Ülgen Han): 55, 56, 57, 70, 75, 79, 82, 86, 102
Ülken, Hilmi Ziya: 8, 34, 98
Üryan Baba: 97
 Üsküdar: 36
 Üsküp: 36

V

Vaftiz ve tekid: 124
 Vahdet-i vücud: 108, 113
Vâsıf Bey: 51
 Vecd tekniği: 55
 Veda dini: 119
 Vedik Hinduizm: 119
 Velîler, erenler: 85, 94
 Vesen kelimesi: 147, 163
 Vesenîler: 142
 Veseniyeye: 143, 147
Veşnuki Ana: 60
 Volga: 110
 Vücudiyeye: 119

Y

Yabako Türkleri: 62

Yağlıbasan Yörükleri: 27
 Yağma oymağı: 72
 Yağmalamak: 100
 Yağmur duası: 72
 Yağmur merasimi: 68
 Yahudi/ler: 126, 143, 154, 160, 161
 Yahudilik: 125, 142, 145, 151, 153, 165
 Yakubîler: 161
 Yakut Şamanizmi: 47
 Yakutlar: 38, 52, 53
Yakut-u Hamevî: 24
Yalın Gazi: 39, 97
 Yalvi, yelpi kelimeleri: 75
 Yanınıyatır Ocağı: 67
Yarfa Han: 57
 Yatırlar: 86, 104
Yavuz Selim: 97
Yayık Han (deniz ve tufan tanrısı): 82
 Yedileme: 91
 Yediler: 93
Yediveren Sultan: 94
 Yehudî taşı: 72
 Yehva: 126, 161
 Yelingük kelimesi: 59
 Yeni bir hayata doğmak: 88
Yeni Mecmua: 50, 56, 58, 66, 67, 101, 122
 Yer altı tanrısı: 87, 61, 75, 87
 Yer ve gök tanrıları: 51, 83, 102, 105
 Yer-gök hakkı: 86
 Yer-sular: 5, 47, 50, 51, 58, 72, 83, 85, 101, 102
Yıldız Han: 57, 69
 Yirmi dört boy: 26, 66
 Yirmi dört ma'sum-i pâk: 26
 Yirmi dört nakip: 26
 Yirmi dört sürek: 26
 Yoğ âyini (yoğ merasimi): 45, 62, 68, 73, 74, 92
 Yol dergisi: 149
Yoluğ Tigin: 73
Yörükân, Turhan: 3, 9, 27, 31, 62, 63, 90, 92
Yörükân, Tülün: 9

Yörükân, Yusuf Ziya: 3, 7, 8, 9, 13,
15, 16, 25, 27, 28, 31, 32, 34, 35,
40, 43, 51, 55, 57, 62, 63, 90, 92,
97, 107, 114, 119, 126, 127, 142,
150, 152, 165
Yörükler: 26
Yumuş (risalet): 159
Yumuşçu (yumuşçı):
Yunan kadîm dini: 162
Yunandan Evvelki Türk Medeniyeti: 107
Yunus: 88, 96
Yusuf Ziya (Özer): 28, 107

Z

Zâhit: 159
Zekeriyya: 124
Zenâdika: 130
Zenon (Epikuroşçu filozof): 152
Zerdüşt: 60, 127, 139, 140, 144, 145,
165
Zerdüştlük (Zerdüştlük): 11, 103, 104,
151, 162
Ziya verici taş: 72
Ziyafetler: 100
Zulmet tanrısı: 87
Zulmet: 60, 106, 145, 153, 165